

Έρευνα στην Εκπαίδευση

Τόμ. 6, Αρ. 1 (2017)

ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
HELLENIC JOURNAL OF RESEARCH IN EDUCATION

Αλεξανδρούπολη
2017, Τεύχος 6

Ανάλυση περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων της Γλώσσας Δ΄ Δημοτικού σχετικά με την ανάδειξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού και την ευαισθητοποίηση των μαθητών απέναντι σε αυτά

Σοφία (Sofia) Στεφανοπούλου (Stefanoroulou), Μαρία (Maria) Τσατήρη (Tsatiri), Ιωάννης (Ioannis) Κουμζής (Koumzis)

doi: [10.12681/hjre.10834](https://doi.org/10.12681/hjre.10834)

Copyright © 2017, Ιωάννης Ευάγγελος Κουμζής, Σοφία Χρήστος Στεφανοπούλου, Μαρία Λουκάς Τσατήρη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Στεφανοπούλου (Stefanoroulou) Σ. (Sofia), Τσατήρη (Tsatiri) Μ. (Maria), & Κουμζής (Koumzis) Ι. (Ioannis). (2017). Ανάλυση περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων της Γλώσσας Δ΄ Δημοτικού σχετικά με την ανάδειξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού και την ευαισθητοποίηση των μαθητών απέναντι σε αυτά. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 6(1), 32-52. <https://doi.org/10.12681/hjre.10834>

Ανάλυση περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων της Γλώσσας Δ΄ Δημοτικού σχετικά με την ανάδειξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού και την ευαισθητοποίηση των μαθητών απέναντι σε αυτά

Σοφία Στεφανοπούλου^{α, γ}, Μαρία Τσατήρη^{α, β}, Ιωάννης Κουμζής^{α, γ}

^α Μεταπτυχιακοί φοιτητές στο ΠΜΣ «Κοινωνική Παιδαγωγική, Κοινωνικές Νευροεπιστήμες και Εκπαίδευση», Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

^β Κλασική φιλόλογος, ΠΕ02

^γ Δάσκαλος/ Δασκάλα, ΠΕ70

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την προβολή και ανάδειξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού έχοντας ως οδηγό τα άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στα εν χρήσει σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ΄ Δημοτικού. Σκοπός της έρευνας είναι να διερευνήσει την προβολή των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα εν λόγω σχολικά βιβλία - συμπεριλαμβανομένου του βιβλίου για τον δάσκαλο- εστιάζοντας στην πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των μαθητών για τα κατοχυρωμένα δικαιώματά τους. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου σε συνδυασμό με την ερμηνευτική προσέγγιση από τις μεθόδους ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου. Η ανάλυση αναδεικνύει ότι δεν προβάλλονται σε μεγάλο βαθμό όλα τα Δικαιώματα του Παιδιού στα υπό μελέτη σχολικά βιβλία. Ειδικότερα, 24 άρθρα από τα 54 που περιέχει η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού δεν προβάλλονται καθόλου. Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι μόνο 6 άρθρα εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα σε σχέση με τα υπόλοιπα. Επιπροσθέτως, στο βιβλίο του δασκάλου βρέθηκε ότι αναδεικνύονται μόνο 12 από τα 54 άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Ως συμπέρασμα προκύπτει τόσο η έλλειψη ενημέρωσης και ενεργοποίησης των μαθητών/ριών μέσα από την επίδραση που ασκούν τα εγχειρίδια στη συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων τους όσο και η άνιση κατανομή της ανάδειξης των άρθρων της Διεθνούς Σύμβασης στα σχολικά εγχειρίδια. Τέλος, προτείνονται δραστηριότητες, που ενισχύουν την προβολή των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ΄ Δημοτικού και ευαισθητοποιούν τους μαθητές και τις μαθήτριες σχετικά με αυτά.

Abstract

This paper discusses the prevalence and promotion of Children's Rights, guided by the articles of the International Convention on the Rights of the Child on in-use school textbooks of primary language in 4th grade. The survey investigates the promotion of Children's Rights in these school textbooks -including teacher's book- in order to inform and make students aware of their guaranteed rights. The method used is the quantitative content analysis in conjunction with the hermeneutic method given by the qualitative content analysis. The analysis points out that not all of the Children's Rights are presented largely in the studied textbooks. Specifically, 24 of the 54 articles contained in the International Convention on the Rights of the Child are not prevalent at all. Furthermore, it was found that 6 articles appear much more often than the other ones. Additionally, in the teacher's book, only 12 of the 54 articles of the International Convention on the Rights of the Child emerged. In conclusion, we highlight the lack of students' information and motivation through the influence of the textbooks concerning the awareness of their rights as long as the unequal distribution of the articles of the International Convention in the textbooks. Finally, we propose activities that enhance the promotion of Children's Rights in textbooks of primary language in 4th grade and sensitize students regarding them.

© 2017, Σ. Στεφανοπούλου, Μ. Τσατήρη, Ι. Κουμζής
Άδεια CC-BY-SA 4.0

Λέξεις-κλειδιά: Δικαιώματα του Παιδιού, σχολικά εγχειρίδια, γλωσσικό μάθημα, ανάλυση περιεχομένου, Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Key words: Children's Rights, school textbooks, Greek language lesson, content analysis, International Convention on the Rights of the Child

Υπεύθυνη επικοινωνίας: Σοφία Στεφανοπούλου, Ε. Αθανασιάδη 1, 17342, Άγιος Δημήτριος, Αθήνα,
s_stefanopoulou@yahoo.gr

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες η συστηματική ενασχόληση της επιστημονικής κοινότητας με τη σωματική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού και η εν γένει μελέτη της παιδικής ηλικίας διήγειρε το ενδιαφέρον για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η παιδική ηλικία ορίζεται ως μία κοινωνική και όχι μόνο βιολογική κατασκευή (Coppock & Gillett-Swan, 2016: 8). Προς το τέλος του εικοστού αιώνα κυριάρχησε η αντίληψη πως το παιδί δεν αποτελεί παθητικό ον, το οποίο επαφίεται στην αποκλειστική μέριμνα των γονιών του, αλλά αντιθέτως είναι ένα ενεργό υποκείμενο με δικαιώματα. Τα δικαιώματα αυτά έμελε να κατοχυρωθούν από τον ΟΗΕ το 1989 στη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, την οποία η Ελλάδα επικύρωσε το 1992 (ΟΗΕ, 1992).

Η Διεθνής Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού αποτελεί μια προσπάθεια κατοχύρωσης των δικαιωμάτων του σε παγκόσμια κλίμακα και απόδειξη οικουμενικής συναίνεσης και ανησυχίας για την παιδική ηλικία. Πλέον, με ρητό και σαφή τρόπο γίνονται γνωστά τα δικαιώματα των παιδιών που εντάσσονται για πρώτη φορά σε διακριτά άρθρα στην παγκόσμια κοινότητα. Συνολικά 54 άρθρα γνωστοποιούν σε κάθε κράτος που έχει υπογράψει τη συνθήκη, τις ελευθερίες και τα δικαιώματα κάθε παιδιού, που γεννιέται και αναπτύσσεται σε μια ευνομούμενη κοινωνία. Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού είναι ευρέως αποδεκτή ως το ισχυρότερο μέσο υπεράσπισης, προστασίας και προώθησης των Δικαιωμάτων του Παιδιού (Coppock & Gillett-Swan, 2016) και θέτει τις βάσεις για την ανάδειξη του παιδιού ως ενεργού πρωταγωνιστή της κοινωνίας, στην οποία ζει και αναπτύσσεται (Δασκαλάκης, 2009).

Όσον αφορά στη διεθνή βιβλιογραφία, έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες που αναφέρονται στα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως εμφανίζονται στα σχολικά εγχειρίδια κάθε κράτους. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι έχει διερευνηθεί στη Νότια Κορέα ο βαθμός αντίληψης του ατόμου ως πολίτη του κόσμου, που υπερασπίζεται τα ανθρώπινα δικαιώματα (Moon & Koo, 2011), ο βαθμός προώθησης προκαταλήψεων στα σχολικά βιβλία όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης στον Καναδά (McDiarmid & Pratt, 1971) και η εμφάνιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων στα σχολικά εγχειρίδια που αφορούν στην εκμάθηση της μητρικής γλώσσας στην Τουρκία σε σύγκριση με τα αντίστοιχα της Γαλλίας (Aslan & Karaman-Kepenekci, 2008). Παράλληλα, έχει διερευνηθεί ο τρόπος παρουσίασης του Ναζιστικού Ολοκαυτώματος σε συσχέτιση με τα ανθρώπινα δικαιώματα στα σχολικά βιβλία Κοινωνικών Επιστημών της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε διεθνές επίπεδο (Bromley & Russell, 2010), καθώς και σε μια επόμενη έρευνα μελετήθηκε ο βαθμός προβολής των ανθρώπινων δικαιωμάτων εν γένει στα εν λόγω βιβλία (Meyer, Bromley & Ramirez, 2010).

Επιπροσθέτως, έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες στην Ελλάδα όσον αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα στα σχολικά εγχειρίδια υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της Ειρήνης και της παγκόσμιας προοπτικής της εκπαίδευσης (Αντωνίου, Μπαλαμπάνη & Μπουραντάς, 2001· Κοντονάσιου, 2011· Μπονίδης, 1998· Τσέκου, 2016). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την έρευνα της Κοντονάσιου (2011), υπάρχει ανάγκη αναδιαμόρφωσης των σχολικών βιβλίων συνολικά για το γλωσσικό μάθημα, όσον αφορά στην προβολή και υπεράσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Γενικότερα, η προσπάθεια αποτροπής του εθνικιστικού χαρακτήρα στο περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων –από τη σύσταση της UNESCO και από τη θέσπιση του νόμου 1566/85 και έπειτα– συνδράμει τόσο στην καλλιέργεια του σεβασμού απέναντι στα ανθρώπινα δικαιώματα (Τσιούκα & Κιρκιγιάννη, 2006) και ειδικότερα στα Δικαιώματα του Παιδιού όσο και στην εναργέστερη πληροφόρηση σχετικά με αυτά. Συνολικά, λίγα είναι τα κράτη διεθνώς που έχουν εντάξει στοχευμένα τη διδασκαλία των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα υποχρεωτικά Αναλυτικά Προγράμματα (Phillips, 2016). Ωστόσο, δεν έχει πραγματοποιηθεί καμία έρευνα που να εξετάζει την προβολή και ανάδειξη των ανθρώπινων δικαιωμάτων και ειδικά των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια. Η απουσία αυτή στην εγχώρια βιβλιογραφία δικαιολογεί και αναδεικνύει την αναγκαιότητα της διεξαγωγής της παρούσας έρευνας.

Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν εκπαιδευτικά μέσα μετάδοσης της γνώσης εντός των κοινωνικών πλαισίων (Georg Eckert Institute, 1990). Ο τρόπος αντιμετώπισης των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια συνδέεται άρρηκτα με τις επιδράσεις τους στην κοινωνία. Το σχολικό βιβλίο αποτελεί μέσο μετάδοσης της κυρίαρχης ιδεολογίας της εποχής του και της αντίστοιχης υφιστάμενης κοινωνικοπολιτικής πραγματικότητας (Georg Eckert Institute, 1990· Ματσαγγούρας, 2004· Μπονίδης, 1998· 2009· Τσέκου, 2016). Ιδιαίτερα στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν τα σχολικά βιβλία της Γλώσσας στην προώθηση μηνυμάτων που σχετίζονται με τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και κυρίως με τα Δικαιώματα του Παιδιού. Η κατεύθυνση που δίδουν τα εγχειρίδια προσδιορίζει συγκεκριμένες συμπεριφορές (Heinemann - Gruder, 2014) που ασυνείδητα θα ακολουθηθούν από τα παιδιά στην παιδική τους ηλικία,

αλλά και στην ενήλικη ζωή και σχετίζονται με την κατοχύρωση ή καταπάτηση των δικαιωμάτων τους, την ίση αντιμετώπισή τους από τους άλλους και τη μεταχείρισή τους από τους νόμους του κράτους. Επομένως, το σχολικό βιβλίο αποτελεί έναν σπουδαίο παράγοντα κοινωνικής αναπαραγωγής και κοινωνικοποιητικών διαδικασιών. Φαίνεται πως τα σχολικά βιβλία ενισχύουν συγκεκριμένες όψεις της πραγματικότητας –για παράδειγμα, συγκεκριμένες στάσεις και νοοτροπίες, που εκφράζουν την επικρατούσα ιδεολογία της εποχής και προτρέπουν τους μαθητές και τις μαθήτριες να τις ακολουθήσουν (Μπονίδης, 2009). Εύλογα συνάγεται το συμπέρασμα ότι τα σχολικά εγχειρίδια προάγουν αθέλητα ή ηθελημένα στους μαθητές «στάσεις, στερεότυπα και προκαταλήψεις» (Κοντονάσιου, 2011: 47).

Σε γενικές γραμμές, τα νέα σχολικά εγχειρίδια που εξετάζονται στην παρούσα έρευνα έχουν τύχει θετικής κριτικής ως προς την προσέγγιση που υιοθετούν για την ανάδειξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά δεν μπορεί να παραβλεφθεί η έλλειψη επαρκούς ενημέρωσης των παιδιών διαμέσου των εγχειριδίων σχετικά με τα δικαιώματά τους (Καρανικόλα & Πίτσου, 2015). Στην παρούσα έρευνα μας ενδιαφέρουν οι γνώσεις που παρέχονται στα παιδιά μέσα από τα σχολικά βιβλία της Γλώσσας Δ' Δημοτικού όσον αφορά στα δικαιώματά τους και στη διεκδίκηση αυτών, σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

2. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να διερευνήσει την προβολή των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα εν χρήσει σχολικά βιβλία της Γλώσσας Δ' Δημοτικού, συμπεριλαμβανομένου του βιβλίου για τον δάσκαλο. Τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται είναι τα εξής:

- Ποια άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού, με σκοπό την ενημέρωση και την ευαισθητοποίηση του/της μαθητή/ριας σχετικά με αυτά; Με ποια συχνότητα;
- Ποια θεματική των Δικαιωμάτων του Παιδιού της Διεθνούς Σύμβασης παρουσιάζεται συνολικά περισσότερο στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού;
- Υπάρχει σύνδεση μεταξύ των αναφορών για τα Δικαιώματα του Παιδιού στα σχολικά βιβλία του μαθητή και των οδηγιών –αν υπάρχουν– στο βιβλίο του δασκάλου;

3. Μεθοδολογία

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας είναι η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου σε συνδυασμό με την ερμηνευτική προσέγγιση από τις μεθόδους ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου (Krippendorff, 2004· Neuendorf, 2016· Σακαλάκη, 2001). Η ποσοτική μέθοδος δεν επαρκεί για να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα σχολικά εγχειρίδια στο σχολικό πλαίσιο ως προς το θέμα που πραγματευόμαστε (δηλαδή τα Δικαιώματα του Παιδιού), καθώς «οι δείκτες που προκύπτουν δεν διασφαλίζουν υποχρεωτικά τη λειτουργικότητα του σχολικού εγχειριδίου» (Ματσαγγούρας, 2004: 5) και η γλωσσική επικοινωνία δεν είναι απλά «λέξεις σε χαρτί» (Παγκουρέλια & Παπαδοπούλου, 2009: 3), αλλά χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένες πεποιθήσεις, που αναδύονται μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό πλαίσιο και χρήζουν σχολαστικής ερμηνείας (Nicholls, 2003). Ο συνδυασμός της ποσοτικής και της ποιοτικής μεθόδου στην ανάλυση περιεχομένου εξασφαλίζει τόσο την αντικειμενικότητα όσο και την ερμηνεία που χρειάζονται τα αποτελέσματα με κριτική ματιά, συμβάλλοντας στην πληρέστερη διερεύνηση του σχετικού με τα Δικαιώματα του Παιδιού περιεχομένου (Neuendorf, 2016: 22· Ματσαγγούρας, 2004· Μπονίδης, 2009).

Τα μέσα (υλικά) που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή των δεδομένων είναι τα εν χρήσει σχολικά εγχειρίδια (βιβλίο και τετράδιο εργασιών μαθητή) της Γλώσσας Δ' Δημοτικού. Πρόκειται για 3 τεύχη του βιβλίου του μαθητή και 2 τεύχη του τετραδίου εργασιών του μαθητή. Επίσης, για αντιπαραβολή και σύγκριση με τα βιβλία και τετράδια του μαθητή, χρησιμοποιήθηκε το βιβλίο του δασκάλου για το μάθημα της Γλώσσας Δ' Δημοτικού. Συνολικά χρησιμοποιήθηκαν 6 βιβλία Γλώσσας ως υλικό της έρευνας. Τα συγκεκριμένα βιβλία άρχισαν να χρησιμοποιούνται στις σχολικές τάξεις τη σχολική χρονιά 2006-2007. Η έρευνα ασχολείται με το περιεχόμενο του κειμένου των σχολικών εγχειριδίων σε οποιαδήποτε μορφή παρουσιάζεται, δηλαδή με όλα τα κειμενικά είδη και τις ασκήσεις που υπάρχουν (Nicholls, 2003).

Οι αναφορές σχετικά με τα Δικαιώματα του Παιδιού αντιστοιχούν με τα άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, δηλαδή αυτά αποτελούν τους άξονες της κωδικοποίησης (κατηγορίες). Η ένταξη των άρθρων-κατηγοριών σε θεματικές πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με την

κατηγοριοποίηση των Δικαιωμάτων του Παιδιού της Διεθνούς Σύμβασης, που προτείνεται από τον Lenhart (2006: 223). Οι θεματικές είναι οι εξής:

1. Ορισμός της παιδικής ηλικίας και βασικές αρχές (Άρθρα 1-3)
2. Δικαιώματα κατά την ανάπτυξη (Άρθρα 5-11)
3. Πολιτικά δικαιώματα (Άρθρα 12-17, 31)
4. Δικαιώματα προστασίας σε ιδιαίτερες καταστάσεις ζωής και προστασίας από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση (Άρθρα 18-30, 32-40)
5. Διαδικαστικές διατάξεις (Άρθρα 4, 41-54)

Μετά την αποδελτίωση της κάθε κατηγορίας με τις αναφορές της, εφαρμόστηκε η *ερμηνευτική προσέγγιση* στα δεδομένα (Neuendorf, 2016: 12· Nicholls, 2003· Ματσαγγούρας, 2004· Τσέκου, 2016) με τη χρήση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων αναφορών από κάθε κατηγορία, που προωθούν την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση απέναντι στα Δικαιώματα του Παιδιού και με τον εντοπισμό των παραλείψεων σχετικά με τα δικαιώματα αυτά.

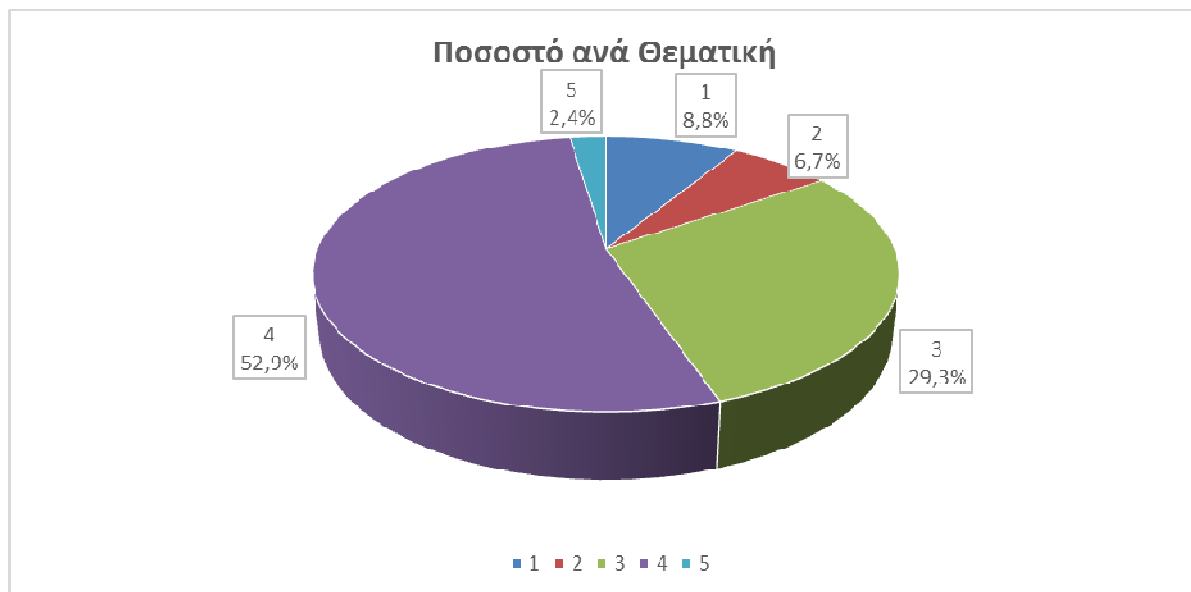
Κριτήριο για την ένταξη ή μη μίας αναφοράς στη διαδικασία ανάλυσης περιεχομένου αποτέλεσε ο δείκτης ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης που τη χαρακτηρίζει σε σχέση με την πληροφόρηση των παιδιών για τα δικαιώματά τους. Για παράδειγμα, η αναφορά «τώρα θα μάθουμε...» (που τις περισσότερες φορές εντάσσεται στο πλαίσιο μίας εργασίας που απευθύνεται στα παιδιά) δεν ενημερώνει τα παιδιά σε σχέση με τα διεθνώς κατοχυρωμένα δικαιώματά τους, μόνο προάγει την εφαρμογή αυτού του δικαιώματος, δίχως τα ίδια απαραίτητα να το συνειδητοποιούν. Επομένως, αναφορές αυτού του είδους τίθενται εκτός της ανάλυσης.

4. Αποτελέσματα

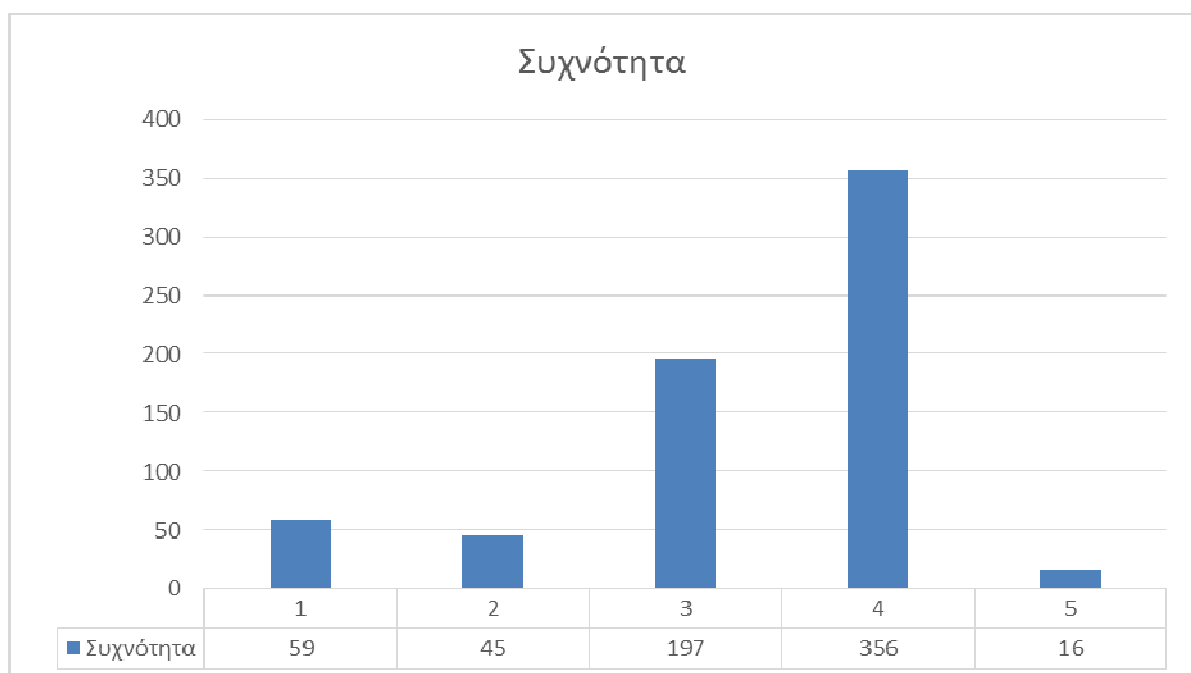
Το παρακάτω γράφημα υποδεικνύει συνολικά την προβολή των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού με βάση τις θεματικές που χρησιμοποιήθηκαν για την κατηγοριοποίηση των άρθρων της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και μετέπειτα των αναφορών.

Πιο αναλυτικά, η **θεματική 4** «Δικαιώματα προστασίας σε ιδιαίτερες καταστάσεις ζωής και προστασίας από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση» (Άρθρα 18-30, 32-40) εμφανίζεται σε συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό έναντι των υπόλοιπων θεματικών. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο κάποια από τα άρθρα της συγκεκριμένης θεματικής εμφανίζονται στα σχολικά βιβλία, δηλαδή δεν υπάρχει ίση κατανομή τους, ενώ πολλά άρθρα από την εν λόγω θεματική δεν εμφανίζονται καθόλου. Παρατηρούμε, λοιπόν, το εξής παράδοξο: αν και η θεματική 4 κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό εμφάνισης στα σχολικά εγχειρίδια που μελετώνται (52,9%, 356 αναφορές) σε σχέση με τις υπόλοιπες θεματικές, στο ποσοστό αυτό δεν περιλαμβάνονται πολλά από τα άρθρα της θεματικής αυτής. Το μεγάλο ποσοστό που καταλαμβάνει η θεματική 4 εξηγείται από τη μεγάλη συχνότητα εμφάνισης συγκεκριμένων μόνο άρθρων της θεματικής αυτής (Άρθρα 28 και 29).

Η **θεματική 3** «Πολιτικά δικαιώματα» (Άρθρα 12-17, 31) καλύπτεται σε ένα αρκετά ικανοποιητικό ποσοστό (29,3%, 197 αναφορές). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι και εδώ υπάρχει ένα άρθρο (Άρθρο 31) που επικαλύπτει όλα τα υπόλοιπα, λόγω του μεγάλου ποσοστού αναφορών που παρουσιάζει. Αντίθετα, η **θεματική 1** «Ορισμός της παιδικής ηλικίας και βασικές αρχές» (Άρθρα 1-3), η **θεματική 2** «Δικαιώματα κατά την ανάπτυξη» (Άρθρα 5-11) και η **θεματική 5** «Διαδικαστικές διατάξεις» (Άρθρα 4, 41-54) χαρακτηρίζονται γενικά ως ελλιπείς ως προς τη συμβολή τους για την πληροφόρηση των μαθητών/ριών της Δ' Δημοτικού σχετικά με τα δικαιώματά τους διαμέσου των σχολικών εγχειριδίων.

Γράφημα 1. Ποσοστιαία εμφάνιση των θεματικών της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού

Γράφημα 2. Συχνότητα των θεματικών της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού

4.1. Θεματική 1: «Ορισμός της παιδικής ηλικίας και βασικές αρχές» (Άρθρα 1 - 3)

Το άρθρο 1 (Ορισμός του παιδιού) εμφανίζεται στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού σε ποσοστό 1,5% (10 αναφορές). Για παράδειγμα: «Η Ευγενία είναι ένα δεκάχρονο πολύ έξυπνο κοριτσάκι».

Το άρθρο 2 (Μη-διάκριση) εμφανίζεται σε ποσοστό 6,4% (43 αναφορές). Για παράδειγμα: «έχει όλα τα παιδάκια φίλους και συμμαθητές», «και όλα αυτά, μαθαίνοντας πως όλοι είμαστε τόσο διαφορετικοί όσο και ίδιοι!». Το άρθρο 2 έχει τις περισσότερες αναφορές σε σχέση με τα υπόλοιπα άρθρα της ίδιας θεματικής.

Το άρθρο 3 (Συμφέρον του παιδιού) εμφανίζεται σε ποσοστό 0,9% (6 αναφορές). Για παράδειγμα: «πώς μπορεί να έρθει στο σχολείο με ασφάλεια», «Ο Σωτήρης μας δείχνει μερικούς από τους κανόνες που θα

μας κάνουν να αισθανόμαστε πιο ασφαλείς στον δρόμο». Μία μόνο αναφορά σχετίζεται με τη διεκδίκηση αυτού του συμφέροντος από τα ίδια τα παιδιά («διεκδικώ»).

4.2. Θεματική 2: «Δικαιώματα κατά την ανάπτυξη» (Άρθρα 5 - 11)

Το άρθρο 5 (Γονική καθοδήγηση και ικανότητες ανάπτυξης του παιδιού) εμφανίζεται στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού σε ποσοστό 1,0% (7 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «βάλε τους γονείς σου να σε μάθουν πώς να διαβάζεις το μετρητή του νερού», «Μη το μαλώνετε κυρία».

Το άρθρο 6 (Το δικαίωμα στη ζωή) εμφανίζεται σε ποσοστό 1,3% (9 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «σε κίνδυνο τη ζωή σας», «Μαζί τους αγωνίζονταν και γυναίκες και παιδιά», «υπάρχω!».

Το άρθρο 7 (Όνομα και Εθνικότητα) εμφανίζεται σε ποσοστό 0,6% (4 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «Το όνομά σου σε συνδέει με τα μέλη της οικογένειάς σου και της κοινότητάς σου», «Ο Κάρλος από το Μεξικό».

Το άρθρο 8 (Κατοχύρωση της ταυτότητας) εμφανίζεται σε ποσοστό 1,0% (7 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «Το όνομά σου είναι μέρος του εαυτού σου. Ο κόσμος δείχνει ότι σε σέβεται προσπαθώντας να λείει σωστά το όνομά σου», «Στην τάξη σας υπάρχουν μαθητές που κατάγονται από άλλες χώρες».

Το άρθρο 9 (Γονική φροντίδα και το δικαίωμα να μην αποχωρίζονται οι γονείς το παιδί τους) εμφανίζεται σε ποσοστό 2,4% (16 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «η αγάπη του πατέρα», «Μες στις μανούλας την αγκαλιά».

Το άρθρο 10 (Επανεένωση της οικογένειας) εμφανίζεται σε ποσοστό 0,3% (2 αναφορές). Οι αναφορές για το άρθρο 10 είναι οι λιγότερες σε σχέση με τις υπόλοιπες της ίδιας θεματικής. Παραδείγματα: «Τα παιδιά παραδόθηκαν από τους τραγικούς γονείς σε διασωστικό ελικόπτερο...», «Η μητέρα του εξάχρονου εντοπίστηκε στο Τέξας την έκτη ημέρα μαζί με άλλες τέσσερις μητέρες των υπολοίπων παιδιών».

Για το άρθρο 11 (Παράνομη μεταφορά και μη επιστροφή) δεν υπάρχουν αναφορές στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού (0%).

4.3. Θεματική 3: «Πολιτικά δικαιώματα» (Άρθρα 12 - 17, 31)

Το άρθρο 12 (Δικαίωμα να εκφράζει το παιδί τη γνώμη του) εμφανίζεται στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού σε ποσοστό 1,2% (8 αναφορές). Για παράδειγμα: «Μιλώ ελεύθερα!», «Να υποστηρίξουμε την άποψή μας με επιχειρήματα».

Το άρθρο 13 (Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης) εμφανίζεται σε ποσοστό 3,4% (23 αναφορές). Για παράδειγμα: «Η Έλλη, μια μαθήτριά της Δ' Τάξης βρήκε στο διαδίκτυο», «Τα παιδιά συζητούν ποια είναι η αγαπημένη τους εποχή».

Το άρθρο 14 (Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας) εμφανίζεται σε ποσοστό 0,6% (4 αναφορές). Για παράδειγμα: «να δείχνετε συνεχώς το ότι αισθάνεστε», «Σκέφτομαι!», «Οι γονείς του Μπιάλ ήθελαν ένα όνομα που να εξέφραζε τη μουσουλμανική θρησκεία του παιδιού τους, ... προφήτη Μωάμεθ».

Το άρθρο 15 (Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι) εμφανίζεται σε ποσοστό 4,8% (32 αναφορές). Για παράδειγμα: «θα πάμε όλοι μαζί», «Είμαστε μαζί σου για να το διεκδικήσουμε όλοι μαζί για σένα, για όλα τα παιδιά του κόσμου που έχουν ιδιαιτερότητες. Είμαστε οι φίλοι σου».

Το άρθρο 16 (Προστασία της ιδιωτικής ζωής) εμφανίζεται στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού σε ποσοστό 0,9% (6 αναφορές). Για παράδειγμα: «Να τι έγραψε στο ημερολόγιό του ο Μπενουά», «Μη δίνετε τα συνθηματικά σας που χρησιμοποιείτε στον Η/Υ σας σε κανέναν εκτός από τους γονείς σας...».

Το άρθρο 17 (Πρόσβαση στην κατάλληλη πληροφόρηση) εμφανίζεται σε ποσοστό 1,5% (10 αναφορές). Για παράδειγμα: «Αναζητήστε πληροφορίες στην εγκυκλοπαίδεια ή στο διαδίκτυο», «και πληροφόρηση!».

Το άρθρο 31 (Ελεύθερος χρόνος, διασκέδαση και πολιτιστικές δραστηριότητες) εμφανίζεται σε ποσοστό 16,9% (114 αναφορές). Για παράδειγμα: «παίξαμε τρελά παιχνίδια», «Η Ηλέκτρα παρακολούθησε το θεατρικό έργο».

4.4. Θεματική 4: «Δικαιώματα προστασίας σε ιδιαίτερες καταστάσεις ζωής και προστασίας από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση» (Άρθρα 18 - 30, 32 - 40)

Το άρθρο 18 (Ανατροφή του παιδιού και εξασφάλιση της υγιούς ανάπτυξής του) εμφανίζεται σε ποσοστό 0,9% (6 αναφορές). Για παράδειγμα: «Μες της μανούλας την αγκαλιά το γάλα πήρα και τη μιλιά», «Κάθε παιδί χρειάζεται αγάπη/ Όλα τα παιδιά χρειάζονται αγάπη».

Το άρθρο 19 (Προστασία από την κακοποίηση και την παραμέληση) εμφανίζεται σε ποσοστό μόνο 0,1% (1 αναφορά). Η μοναδική φράση είναι: «Όλα τα παιδιά τα σκοτώνει η βία, ψυχολογική ή σωματική! Σταματήστε την!».

Το άρθρο 20 (Προστασία των παιδιών χωρίς οικογένεια) εμφανίζει μηδενικό ποσοστό, καθώς καμία αναφορά σε αυτό δεν υπάρχει στα σχολικά εγχειρίδια.

Το άρθρο 21 (Υιοθεσία) δεν αναφέρεται στα σχολικά εγχειρίδια, κάτι που αποτελεί μια σημαντική παράλειψη, δεδομένου ότι αρκετά παιδιά έρχονται αντιμέτωπα με το θέμα αυτό.

Το άρθρο 22 (Παιδιά πρόσφυγες) έχει παραλειφθεί. Πρόκειται για σημαντική παράλειψη, τη στιγμή που το προσφυγικό ζήτημα έχει λάβει παγκόσμιες διαστάσεις.

Το άρθρο 23 (Παιδιά με αναπηρία) εμφανίζεται σε ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 4,6% (31 αναφορές). Χαρακτηριστικές αναφορές είναι οι εξής: «Εμαθα να μιλώ στη νοηματική», «το ελληνικό δακτυλικό αλφάβητο», «το δικαίωμα να με μεταχειρίζονται με τον ειδικό τρόπο που πρέπει, να με εκπαιδεύουν και να με φροντίζουν, όπως πρέπει.», «Γεννήθηκα, χωρίς να φταίω γι' αυτό, με κάποιες αδυναμίες... Χρειαζόμαστε τη φροντίδα των άλλων. Χωρίς αυτή δεν μπορούμε.».

Το άρθρο 24 (Υγεία και ιατρικές υπηρεσίες) εμφανίζεται σε ποσοστό μόνο 1,2% (8 αναφορές). Χαρακτηριστικές φράσεις είναι: «δεν θα κινδυνεύαμε από ασθένειες» και «Ο Αργύρης δεν αισθανόταν καλά γιατί... σήμερα αποφάσισαν να πάνε στο γιατρό, αφού τον πονούσε και το δόντι του».

Το άρθρο 25 (Περιοδική αξιολόγηση της τοποθέτησης του παιδιού σε οικογένεια ή ίδρυμα) και το άρθρο 26 (Κοινωνική Ασφάλιση) δεν εμφανίζονται καθόλου στα σχολικά εγχειρίδια.

Το άρθρο 27 εμφανίζεται σε ποσοστό 6,1% (41 αναφορές). Οι αναφορές παραπέμπουν σε διάφορα στοιχεία του βιοτικού επιπέδου, όπως το σπίτι, το ηλεκτρικό ρεύμα και το νερό, τη διατροφή, την υγιεινή και την απαραίτητη φροντίδα του παιδιού. Χαρακτηριστικές φράσεις είναι: «Η Κατερίνα, όταν μετακόμισε στο καινούργιο της σπίτι», «ο Οργανισμός Ύδρευσης άρχισε να εφοδιάζει όλα τα σπίτια με νερό», «Μας προσφέρουν καθημερινά μια υγιεινή και πλούσια σε γεύση διατροφή», «πιο υγιεινό φαγητό», «Η ποδιά μου, πλυμένη, σιδερωμένη κι ο γιακάς στη θέση του», «Όλα τα παιδιά περιποιούνται τον εαυτό τους».

Το άρθρο 28 (Εκπαίδευση) αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά άρθρα που θίγονται στα σχολικά εγχειρίδια με ποσοστό 12,9% (87 αναφορές). Τονίζεται η ανάγκη της μόρφωσης για όλα τα παιδιά, («Χρειαζόμαι εκπαίδευση»), η πολυπολιτισμικότητα στο σύγχρονο σχολείο («θα γνωρίσουμε τι είναι ένα διαπολιτισμικό σχολείο»), η καθημερινότητα της σχολικής ζωής σε παγκόσμιο επίπεδο («Τα Κινεζάκια μαθαίνουν τη γραφή», «το δημοτικό σχολείο στη Γαλλία», «το σχολείο του κόσμου»), η διαχρονική αξία της μάθησης («τι γινόταν στο αρχαίο σχολείο, τι γίνεται στο σύγχρονο και τι θα γίνεται στο μελλοντικό σχολείο») και περιγράφεται η μαθησιακή διαδικασία εντός και εκτός τάξης («ο δάσκαλος που μάθαινε στα παιδιά γραφή, ανάγνωση και αριθμητική», «το μάθημα της ιστορίας», «στην τάξη μας έχουμε υδρόγειο σφαίρα», «το προαύλιο του σχολείου», «παίζω στην αυλή του σχολείου»).

Το άρθρο 29 (Στόχοι της εκπαίδευσης) αναδεικνύεται στο σχολικό βιβλίο της Γλώσσας της Δ' Δημοτικού περισσότερο από όλα τα υπόλοιπα και κατέχει τις περισσότερες αναφορές (127 αναφορές – ποσοστό 18,9%). Πιο συγκεκριμένα, το σχολικό βιβλίο δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις κλίσεις και στα ταλέντα των μαθητών/ριών, που αρχίζουν να τα καλλιεργούν από πολύ νωρίς («Ήταν ανάμεσα στους καλύτερους παίκτες μπάσκετ του σχολείου μας», «Στη μουσική όμως και στο τραγούδι ήταν άφταστος... με τη γλυκιά του τη φωνή»), στη σημασία της σωστής διαπαιδαγώγησης του παιδιού, καθώς σε λίγα χρόνια θα αποτελέσει τον αυριανό πολίτη της χώρας («Εκπαιδεύοντας τους αυριανούς Έλληνες Πολίτες του κόσμου»), στην κυκλοφοριακή αγωγή («Για να γίνεις ένας καλός οδηγός πρέπει πρώτα να γίνεις σωστός πεζός»), στην ενημέρωση των μαθητών/ριών σε θέματα οδικής συμπεριφοράς και κυρίως στην προστασία του περιβάλλοντος με τις ανάλογες προτάσεις για δράση εκ μέρους των πολιτών («Και όλα αυτά γνωρίζοντας τρόπους για να προστατεύσουμε το περιβάλλον μας»).

Το άρθρο 30 (Δικαιώματα θρησκευτικά, πολιτιστικά, γλωσσικά) εμφανίζεται σε 43 αναφορές (ποσοστό 6,4%). Χαρακτηριστικές φράσεις είναι οι εξής: «τελετές της ορθόδοξης θρησκείας», «τα ήθη και τα έθιμα των Ελλήνων», «Ξέρετε μήπως για τη χρήση του νερού σε άλλες θρησκείες;», «Κάθε ομάδα μαθαίνει

τη γλώσσα, τα τραγούδια, την ιστορία και τους χορούς του τόπου της», «μίλησαν με τα άλλα παιδιά στη δική τους γλώσσα».

Το άρθρο 32 (Παιδική εργασία) αναφέρεται ελάχιστες φορές (0,3%). Οι μόλις 2 αναφορές που υπάρχουν αναφέρονται στη βλάβη της υγείας και της σωματικής ασφάλειας που υφίσταται το παιδί που εργάζεται («Χτες το βράδυ έκοψα ξύλα με την κοσόρα και το έδεσα») και στην πεμπτοσύνη της οικονομικής εκμετάλλευσης των παιδιών («δουλεύω»).

Τα άρθρα 33 (Χρήση ναρκωτικών), 34 (Σεξουαλική εκμετάλλευση), 35 (Εμπόριο, διακίνηση και απαγωγή) και 36 (Άλλες μορφές εκμετάλλευσης) δεν εμφανίζονται καθόλου στα σχολικά εγχειρίδια που μελετώνται (0%).

Το άρθρο 37 (Βασανιστήρια και στέρηση της ελευθερίας) εμφανίζεται σε ποσοστό 0,4% (3 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «την ειρήνη», «σύμβολο ειρήνης», «Η Φρουτοπία, η χώρα των φρούτων, γιορτάζει τον πρώτο χρόνο ανεξαρτησίας της από τους μανάβηδες».

Το άρθρο 38 (Ενοπλες συρράξεις) παρουσιάζεται σε ποσοστό 0,4% (3 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «Η ειρήνη για τα παιδιά είναι δικαίωμα», «Τα τραγούδια μας έλεγαν πως όλα τα παιδιά επιθυμούν την ειρήνη και θα αγωνιστούν γι' αυτή». Υπάρχει 1 αναφορά («πολεμώ», Βιβλίο μαθητή, Γ' τεύχος, σελ. 33), όπου ουσιαστικά παρουσιάζεται ο αντίποδας της ειρήνης, δηλαδή ο πόλεμος, έτσι ώστε να γίνει καταφανές στα παιδιά (και μέσω των εικόνων που χρησιμοποιούνται) ποιες είναι οι επιπτώσεις των ένοπλων συρράξεων για τα ίδια και για τους ανθρώπους γενικά.

Το άρθρο 39 (Επανάσταση και επαναπροσαρμογή) παρουσιάζεται σε ποσοστό 0,6% (4 αναφορές). Οι αναφορές αυτές σχετίζονται με την κοινωνική επανάσταση και επαναπροσαρμογή παιδιών που για κάποιο λόγο (π.χ. πόλεμος, προσφυγιά, οικονομική μετανάστευση, πολιτικό άσυλο, εξορία) έχουν εγκαταλείψει την πατρίδα τους και έχουν εγκατασταθεί σε άλλη χώρα («Ο Ρασίμ, ένας συμμαθητής σας, που ήρθε πρόσφατα στην Ελλάδα από το Πακιστάν», «είχα έναν φίλο, τον Αχμέτ, που τον αγαπούσα πολύ», «Τώρα μου λείπει πολύ και θα ήθελα σύντομα να τον ξαναδώ»). Το βιβλίο του μαθητή εστιάζει στην ακαδημαϊκή ένταξη του παιδιού στην τάξη και κυρίως στην ορθή εκμάθηση της ορθογραφίας και όχι στην αποτελεσματική ένταξη του στην κοινωνία.

Το άρθρο 40 (Μεταχείριση σε θέματα ποινικού νόμου) δεν αναφέρεται καθόλου στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού (0%).

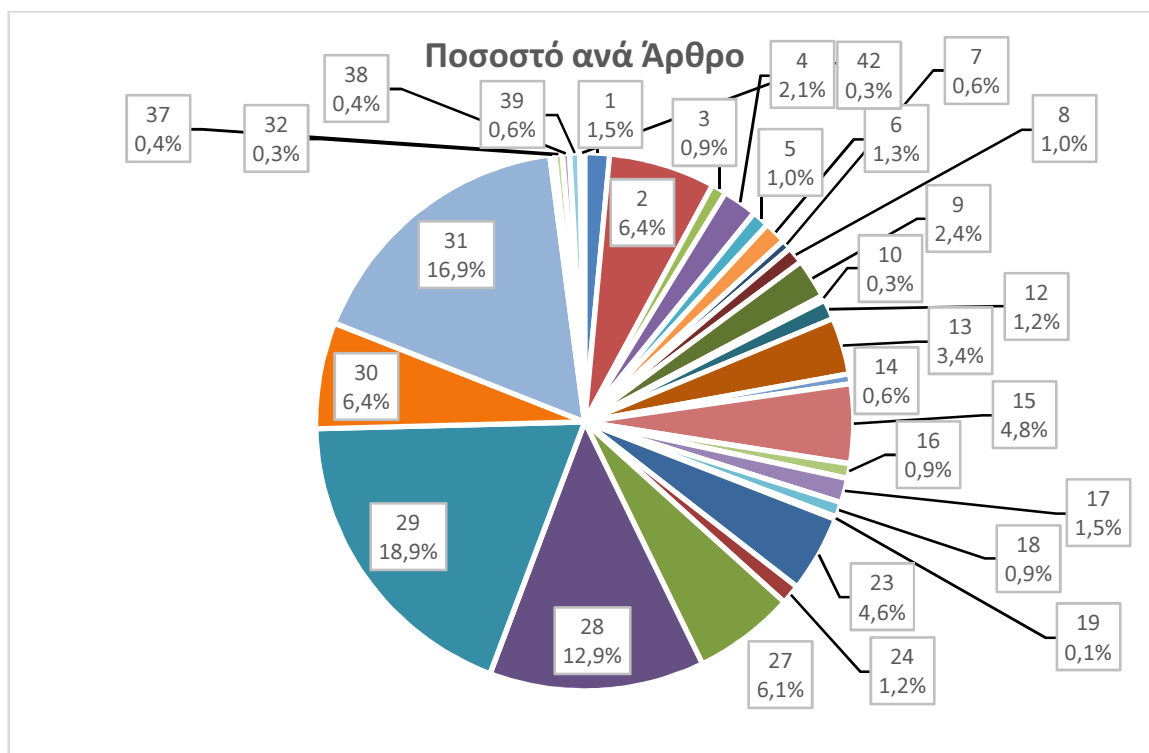
4.5. Θεματική 5: «Διαδικαστικές διατάξεις» (Άρθρα 4, 41 - 54)

Το άρθρο 4 (Εφαρμογή των δικαιωμάτων) εμφανίζεται στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού σε ποσοστό 2,1% (14 αναφορές). Χαρακτηριστικά παραδείγματα: «Τα παιδιά για την κοινωνία πρέπει να είναι νόμος», «Είμαι ένας μικρός πολίτης!».

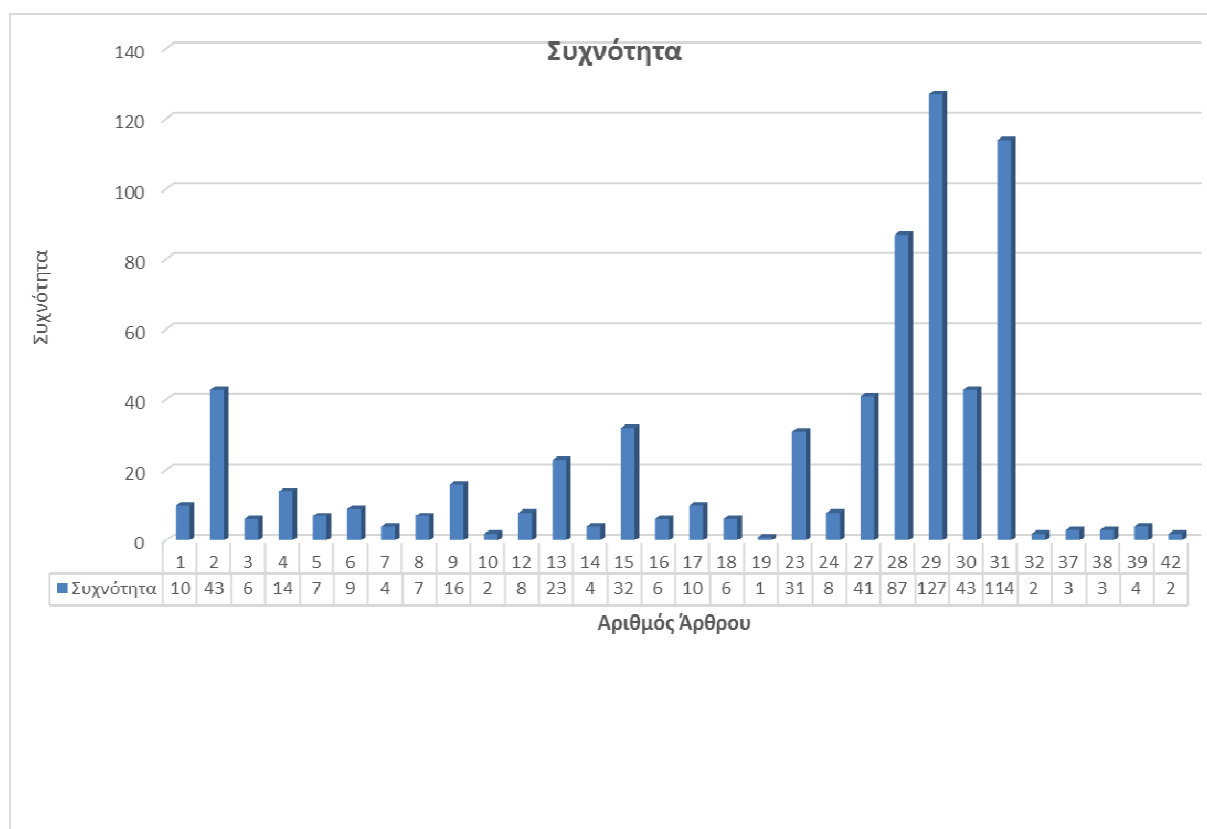
Για το άρθρο 41 (Σεβασμός για τα υφιστάμενα πρότυπα) δεν υπάρχουν αναφορές στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού, οπότε το ποσοστό εμφάνισής του είναι 0%.

Το άρθρο 42 (Να γίνει γνωστή η Σύμβαση στο κοινό) εμφανίζεται σε ποσοστό 0,3% (2 αναφορές). Οι 2 αναφορές που εντοπίσαμε εστιάζουν στη γνωστοποίηση ότι τα παιδιά έχουν δικαιώματα, τα οποία στη συνέχεια επεξηγούνται («Τα δικαιώματα των παιδιών (Τίτλος)», «Θα γνωρίσουμε τα δικαιώματα των παιδιών»).

Για τα άρθρα 43 και 44 (Έλεγχος και αναφορά), 45 (Συμμετοχή των ΜΚΟ στον έλεγχο και την αναφορά) και 46-54 (Εφαρμογή της Σύμβασης) δεν υπάρχουν καθόλου αναφορές στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού, οπότε το ποσοστό εμφάνισής τους είναι 0%.

Γράφημα 3. Ποσοστιαία εμφάνιση των αναφορών των άρθρων της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού

Γράφημα 4. Συχνότητα των αναφορών των άρθρων της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού

Άρθρο	Συχνότητα	Ποσοστό %
1	10	1,5%
2	43	6,4%
3	6	0,9%
4	14	2,1%
5	7	1,0%
6	9	1,3%
7	4	0,6%
8	7	1,0%
9	16	2,4%
10	2	0,3%
12	8	1,2%
13	23	3,4%
14	4	0,6%
15	32	4,8%
16	6	0,9%
17	10	1,5%
18	6	0,9%
19	1	0,1%
23	31	4,6%
24	8	1,2%
27	41	6,1%
28	87	12,9%
29	127	18,9%
30	43	6,4%
31	114	16,9%
32	2	0,3%
37	3	0,4%
38	3	0,4%
39	4	0,6%
42	2	0,3%

Πίνακας 1. Εμφάνιση των αναφορών σε συχνότητα και ανά ποσοστό των άρθρων της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού

5. Σχολιασμός του βιβλίου του δασκάλου σχετικά με τα Δικαιώματα του Παιδιού

Πέρα από την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου στα σχολικά εγχειρίδια, έγινε αντιπαραβολή του βιβλίου του μαθητή και του τετραδίου εργασιών με το βιβλίο του δασκάλου. Πιο συγκεκριμένα, διερευνήθηκε αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των αναφορών για τα Δικαιώματα του Παιδιού που βρέθηκαν στα σχολικά εγχειρίδια και των οδηγιών που δίνονται στους/στις εκπαιδευτικούς. Προέκυψε ότι δεν δίνονται οδηγίες στον δάσκαλο για όλες τις ενότητες που περιλαμβάνονται στα σχολικά εγχειρίδια, ώστε να αξιοποιήσει τις υπάρχουσες αναφορές για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού ανά θεματική, που αναδεικνύονται στο βιβλίο του δασκάλου. Γίνεται φανερό ότι υπάρχουν πολύ

λίγες αναφορές, εκ των οποίων οι περισσότερες είναι έμμεσες. Από τα 54 άρθρα της Σύμβασης αναδεικνύονται μόνο 12 από αυτά. Επομένως, η ανάγκη για εμπλουτισμό και συμπλήρωση των οδηγιών στο βιβλίο του δασκάλου με αναφορές σχετικές με όλα τα άρθρα της Σύμβασης κρίνεται αναγκαία.

Θεματικές	Άρθρα που αναδεικνύονται στο βιβλίο του δασκάλου
<p>Θεματική 1: «Ορισμός της παιδικής ηλικίας και βασικές αρχές» (Άρθρα 1 - 3)</p>	<p><u>Άρθρο 1</u> Ορισμός του παιδιού</p>
<p>Θεματική 2: «Δικαιώματα κατά την ανάπτυξη» (Άρθρα 5 - 11)</p>	<p><u>Άρθρο 6</u> Το δικαίωμα στη ζωή</p> <p><u>Άρθρο 8</u> Κατοχύρωση της ταυτότητας</p>
<p>Θεματική 3: «Πολιτικά δικαιώματα» (Άρθρα 12 - 17, 31)</p>	<p><u>Άρθρο 12</u> Δικαίωμα να εκφράζει το παιδί τη γνώμη του</p> <p><u>Άρθρο 13</u> Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης</p> <p><u>Άρθρο 14</u> Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας</p> <p><u>Άρθρο 15</u> Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι</p> <p><u>Άρθρο 17</u> Πρόσβαση στην κατάλληλη πληροφόρηση</p> <p><u>Άρθρο 31</u> Ελεύθερος χρόνος, διασκέδαση και πολιτιστικές δραστηριότητες</p>
<p>Θεματική 4: «Δικαιώματα προστασίας σε ιδιαίτερες καταστάσεις ζωής και προστασίας από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση» (Άρθρα 18 - 30, 32 - 40)</p>	<p><u>Άρθρο 23</u> Παιδιά με αναπηρία</p> <p><u>Άρθρο 29</u> Στόχοι της εκπαίδευσης</p> <p><u>Άρθρο 30</u> Δικαιώματα θρησκευτικά, πολιτιστικά και γλωσσικά</p>

<p>Θεματική 5: «Διαδικαστικές διατάξεις» (Άρθρα 4, 41 - 54)</p>	<p>Δεν βρέθηκαν άρθρα</p>
--	---------------------------

Πίνακας 2. Άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού που αναδεικνύονται στο βιβλίο του δασκάλου Γλώσσας Δ' Δημοτικού

6. Συγκεκριμένες προτάσεις

Σε κάθε ενότητα του σχολικού βιβλίου εντοπίσαμε αρκετές αναφορές που σχετίζονται με τα Δικαιώματα του Παιδιού. Για το λόγο αυτό θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν κατάλληλα από τον δάσκαλο με σχετικές επισημάνσεις προς τους/τις μαθητές/ριες ή με διάφορες δραστηριότητες. Συμπερασματικά, η μελέτη των σχολικών εγχειριδίων της Γλώσσας Δ' Δημοτικού σε σχέση με την προβολή των Δικαιωμάτων του Παιδιού επιτρέπει τις παρακάτω διαπιστώσεις και προτάσεις:

6.1. Θεματική 1

Τα άρθρα της **θεματικής 1** «Ορισμός της παιδικής ηλικίας και βασικές αρχές» αναφέρονται συνολικά στα σχολικά εγχειρίδια πολύ λίγες φορές. Από τα 3 άρθρα που περιλαμβάνει η θεματική 1, τις περισσότερες αναφορές καταλαμβάνει το άρθρο 2, που αφορά στη μη-διάκριση. Αντίθετα, οι αναφορές στα άρθρα 1 και 3 αυτής της θεματικής ενότητας είναι λιγιστές. Προς εμπλουτισμό αυτής της θεματικής στα σχολικά εγχειρίδια και πιο συγκεκριμένα για το άρθρο 1, θα μπορούσε να υπάρξει μια δραστηριότητα, όπου τα παιδιά θα πρέπει να διερευνήσουν και να αποφασίσουν σε ομάδες τα εξής: «Τι σημαίνει να είναι κάποιος/α παιδί; Πώς θα εξηγούσατε την έννοια του παιδιού σε έναν άνθρωπο που έχει αναπτυχθεί σε ένα περιβάλλον χωρίς κοινωνικό περίγυρο και χωρίς κάποιον άλλο άνθρωπο να τον φροντίζει (π.χ. στη ζούγκλα); Αντίστοιχα, πώς θα ορίζατε την έννοια του παιδιού σε ένα διεθνές συνέδριο, όπου έχετε κληθεί να υπερασπιστείτε τα δικαιώματά σας ως παιδιά;». Για τη διεξαγωγή αυτής της δραστηριότητας, προτείνεται η εφαρμογή του καταγιγισμού ιδεών από τα παιδιά (brainstorming), έτσι ώστε να ακουστούν όλες οι ιδέες και οι διαφορετικές απόψεις για τον ορισμό της παιδικής ηλικίας (Arivananthan, 2015).

Αντίστοιχα, για το άρθρο 3, θα μπορούσε να γίνει μία συζήτηση στην τάξη μέσα από την καθοδήγηση των εγχειριδίων σχετικά με το πώς καθορίζουν τα ίδια τα παιδιά το συμφέρον τους και τι πιστεύουν ότι πρέπει να γίνεται για την προώθηση και εξασφάλισή του από την οικογένεια, την κοινωνία και από τα κράτη που έχουν επικυρώσει τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Σε γενικές γραμμές, το δικαίωμα του συμφέροντος του παιδιού πρέπει να διαπνέει όχι μόνο το σχεδιασμό των σχολικών εγχειριδίων καθ' ολοκληρίαν, αλλά και την καθημερινότητα στο σχολικό περιβάλλον.

6.2. Θεματική 2

Η **θεματική 2** «Δικαιώματα κατά την ανάπτυξη» περιλαμβάνει τα άρθρα 5-11. Οι αναφορές που εντοπίσαμε για τα άρθρα αυτά ήταν ελάχιστες, παρά το γεγονός ότι εστιάζουν σε δικαιώματα τόσο σημαντικά για την επιβίωση, την ανατροφή και τη φροντίδα του παιδιού. Στοχεύοντας στη συνειδητοποίηση από τους/τις μαθητές/ριες ότι κάθε άνθρωπο ον έχει δικαίωμα σε ένα όνομα από τη στιγμή της γέννησής του, καθώς και σε μια εθνικότητα (άρθρο 7) και ότι το κράτος έχει την υποχρέωση να προστατεύει τα στοιχεία της ταυτότητάς του (άρθρο 8) προτείνουμε την παρακάτω δραστηριότητα.

Η ενθάρρυνση του παιδιού για ατομική έκφραση μέσω της κατοχύρωσης συνταγματικά του ατομικού δικαιώματός του να εκφράζεται με απόλυτη ελευθερία, θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημαντικό μέσο ενίσχυσης της αυτοεικόνας του, δηλαδή της αυτοεκτίμησής και αυτοαντίληψής του. Η αυτοαντίληψη του

ατόμου διαμορφώνεται μέσα από τις εμπειρίες που βιώνει (Marsh, 1990· Zentner & Renaud, 2007· Χατζηχρήστου, 2011: 7). Αν, λοιπόν, ενισχύσουμε αυτές τις εμπειρίες μέσω της πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης των παιδιών όσον αφορά στα κατοχυρωμένα δικαιώματά τους για την έκφραση της άποψής τους, τότε θα βελτιωθεί η αυτοαντίληψή τους. Η **αμφίδρομη σχέση** μεταξύ αυτοεικόνας (αυτοαντίληψη – αυτοεκτίμηση) και ελεύθερης έκφρασης της γνώμης είναι προφανής, αφού η ελεύθερη έκφραση του παιδιού θα ενισχύσει την αυτοεικόνα του ως άτομο με πρωτοβουλία και αυτονομία, η δε ενίσχυση της αυτοεικόνας του μέσω άλλων τρόπων (όπως η ενημέρωση και οι βιωματικές δραστηριότητες) θα το βοηθήσουν να αποκτήσει την ικανότητα να εκφράζει αυτή την άποψη ελεύθερα, αλλά και με σεβασμό απέναντι στους άλλους. Συμπερασματικά, **η επικύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού μπορεί να συνεισφέρει όχι μόνο στην προστασία των παιδιών και στην εφαρμογή των δικαιωμάτων τους, αλλά και στην απόκτηση μίας θετικής εικόνας για τον εαυτό τους.**

6.3. Θεματική 3

Από τη **θεματική 3** «Πολιτικά δικαιώματα», η οποία περιλαμβάνει τα άρθρα 12-17 και το άρθρο 31, εντοπίσαμε αρκετές αναφορές σχετικές με τα άρθρα αυτά στα σχολικά εγχειρίδια. Συνδυάζοντας τα περισσότερα άρθρα της θεματικής 3, που αναφέρονται στο δικαίωμα του παιδιού να εκφράζει ελεύθερα τη γνώμη του (άρθρα 12-13), στην ελευθερία του να δημιουργεί ομάδες (άρθρο 15), στο δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 16), στο δικαίωμα πρόσβασης στην κατάλληλη πληροφόρηση (άρθρο 17) και στο δικαίωμα για ελεύθερο χρόνο και διασκέδαση (άρθρο 31), θα μπορούσε ο/η εκπαιδευτικός να προτείνει στους/στις μαθητές/ριές του εργασίες, που να αποσκοπούν στην προάσπιση των παραπάνω δικαιωμάτων, όπως η ακόλουθη.

Αρχικά, θα χωρίσει τα παιδιά σε δύο ομάδες. Κάθε ομάδα θα κληθεί να συλλέξει πληροφορίες από το διαδίκτυο σχετικά με το αν η χρήση του διαδικτύου από τα παιδιά είναι ωφέλιμη ή βλαπτική γι' αυτά. Η πρώτη ομάδα θα υποστηρίξει τα θετικά του διαδικτύου, ενώ η δεύτερη τα αρνητικά. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα θα παρουσιάσει στην τάξη τα επιχειρήματά της και μετά οι μαθητές/ριες θα εκφράσουν ελεύθερα τη γνώμη τους σχετικά με το ζήτημα αυτό. Η παρουσίαση των επιχειρημάτων θα μπορούσε να γίνει με τη μορφή ρητορικού αγώνα (debate), ώστε το επιχείρημα του/της μαθητή/ριας της πρώτης ομάδας να αντικρούεται από το αντίστοιχο αντεπιχείρημα του/της μαθητή/ριας της δεύτερης ομάδας. Με αφορμή τους κινδύνους που κρύβει το διαδίκτυο, ο δάσκαλος θα εστιάσει στο δικαίωμα του παιδιού για προστασία της ιδιωτικής του ζωής (Εγγλέζου, 2013). Τέλος, θα ζητήσει από κάθε ομάδα να φτιάξει το δικό της χαρτόνι με συνθήματα, εικόνες και ζωγραφιές σχετικές με τα επιχειρήματα που υποστήριξε.

Η εργασία αυτή στοχεύει στην εξοικείωση των παιδιών σχετικά με το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους, να συνεργάζονται αρμονικά σε ομάδες και να έχουν πρόσβαση σε διάφορες πηγές πληροφόρησης. Ταυτόχρονα, μπορούν να κατανοήσουν την ανάγκη για προστασία της ιδιωτικής τους ζωής. Επίσης, τονίζεται το δικαίωμα στη διασκέδαση, καθώς θα έχουν τη δυνατότητα να ζωγραφίσουν και να εκφραστούν καλλιτεχνικά (Δράκου, 2011).

6.4. Θεματική 4

Η **θεματική 4** «Δικαιώματα προστασίας σε ιδιαίτερες καταστάσεις ζωής και προστασίας από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση» εντοπίζεται στο σχολικό βιβλίο της Γλώσσας της Δ' Δημοτικού σε 356 αναφορές (ποσοστό 52,9%). Από αυτές η συντριπτική πλειονότητα, δηλαδή 345 αναφορές αναφέρονται στα άρθρα της Σύμβασης 18-30. Αν και θεωρητικά το ποσοστό των αναφορών της συγκεκριμένης θεματικής είναι υψηλό, με μια πιο προσεκτική ματιά παρατηρούμε πως συγκεκριμένα άρθρα της Σύμβασης παραλείπονται, δηλαδή δεν υπάρχει ούτε μια στοιχειώδης αναφορά σε αυτά (Άρθρα 20, 21, 22, 25, 26), ενώ άλλα αναφέρονται ελάχιστα φορές (Άρθρα 19 και 24).

Η αξιοποίηση του φορέα «Το Χαμόγελο του Παιδιού» θα μπορούσε να συνεισφέρει στην ενημέρωση για την εναλλακτική οικογενειακή φροντίδα και τη συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας ενός ασφαλούς περιβάλλοντος για την ομαλή ανάπτυξη του παιδιού (Άρθρα 20, 21, 25).

Το Άρθρο 22 που αναφέρεται στα παιδιά μεταναστών μπορεί πολύ εύκολα να ενισχυθεί μέσω της αναφοράς στην ελληνική πραγματικότητα, που έχει αλλάξει λόγω του προσφυγικού ζητήματος. Οι μαθητές/ριες με την αρωγή του/της εκπαιδευτικού θα μπορούσαν να οργανώσουν μια θεατρική παράσταση,

στην οποία θα γίνεται αντιληπτό πως παρά τις θρησκευτικές, γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές τα παιδιά έχουν μεταξύ τους πολλές ομοιότητες (Άρθρα 2 και 30). Παράλληλα, μια δραστηριότητα που προτείνει η Χατζηχρήστου (2011) είναι η δραστηριότητα «Βρες τη χώρα». Με άλλα λόγια, χωρίζουμε τα παιδιά σε ομάδες και κάθε ομάδα εκπροσωπεί μια χώρα. Ένα παιδί από κάθε ομάδα αναλαμβάνει το ρόλο εκπροσώπου ταξιδιωτικού γραφείου που διαφημίζει τη συγκεκριμένη χώρα, με στόχο να πείσει τους υπόλοιπους να την επιλέξουν για την τριήμερη εκδρομή τους, χωρίς όμως να αποκαλύψει τη χώρα που περιγράφει. Οι υπόλοιπες ομάδες θα πρέπει να μαντέψουν τη χώρα που περιγράφει από τα στοιχεία που τους δίνει γι' αυτή. Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά θα έρθουν σε επαφή με άλλους πολιτισμούς και θα συνειδητοποιήσουν την ύπαρξη ομοιοτήτων μεταξύ των «διαφορετικών» μαθητών (Χατζηχρήστου, 2011:48).

Ομοίως, μπορούμε να ενισχύσουμε το Άρθρο 24 (υγεία και ιατρικές υπηρεσίες) μέσω μιας ενδεικτικής δραστηριότητας (ιδεοθύελλα). Ζητούμε από τα παιδιά να πουν την πρώτη λέξη που τους έρχεται στο μυαλό, όταν ακούν τη λέξη «ατύχημα». Καταγράφουμε τις απαντήσεις τους και εστιάζουμε στα ατυχήματα που συμβαίνουν συχνά στους/στις μαθητές/ριες. Χωρίζουμε τους/τις μαθητές/ριες σε τόσες ομάδες όσες και οι κατηγορίες των ατυχημάτων, με τις οποίες θα ασχοληθούν. Αναθέτουμε ένα ατύχημα σε κάθε ομάδα, η οποία θα πρέπει να δώσει έμφαση στα αίτια, στην πρόληψη και στην παρέμβαση (Γκούβρα, Κυρίδης & Μαυρικάκη, 2005: 328).

Επιπρόσθετα, η προβολή των Άρθρων 32-40 είναι ανεπαρκής στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού. Αρκεί μόνο να αναφέρουμε ότι τα εν λόγω άρθρα καλύπτουν μόνο το 1,8% σε συνολικό ποσοστό αναφορών στα σχολικά εγχειρίδια που μελετώνται. Τα προαναφερθέντα άρθρα αναφέρονται σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, των οποίων η καταπάτηση όχι μόνο πλήττει τα παιδιά, αλλά και την κοινωνία μας ολόκληρη και τον προσδιορισμό μας ως ανθρώπινα όντα, που έχουν αξιοπρέπεια. Χρειάζεται μια βαθιά αναδιαμόρφωση των σχολικών εγχειριδίων με άξονες την πληροφόρηση των μαθητών/ριών σχετικά με τα δικαιώματά τους και την προστασία τους απέναντι στην καταπάτηση των δικαιωμάτων τους. Οι δραστηριότητες μπορούν να έπονται της αφορμής μέσω ενός κειμένου στο γλωσσικό μάθημα. Η επαφή των μαθητών/ριών με διαφορετικά είδη κειμένων (ανακοινώσεις, άρθρα, επίσημες επιστολές, αναφορές περιστατικών, λογοτεχνικά έργα) που άπτονται των συγκεκριμένων άρθρων θα δώσει την ώθηση για εναργέστερη ενασχόληση με αυτά. Επομένως, κρίνεται αναγκαίο να εμπλουτιστούν τα σχολικά εγχειρίδια με κείμενα που να περιέχουν αναφορές σχετικές με τα συγκεκριμένα άρθρα.

Το γνωστικό αντικείμενο του σχολείου που μπορεί να δώσει περισσότερες πληροφορίες και αφορμές για ενημέρωση σχετικά με τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι η **Αγωγή Υγείας**, που διδάσκεται στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης στο Δημοτικό σχολείο. Η Αγωγή Υγείας δίνει το έναυσμα για τη συζήτηση γύρω από πολλά θέματα που σχετίζονται με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, καθώς στο γνωστικό αυτό αντικείμενο εντοπίζονται έννοιες, όπως η ασφάλεια του παιδιού. Για παράδειγμα, θα μπορούσε να διερευνηθεί το πώς μπορεί να εξασφαλιστεί η ασφάλεια, όταν το παιδί συμμετέχει σε ένοπλες συγκρούσεις (Άρθρο 38) ή όταν διακυβεύεται αυτή εξαιτίας άλλων καταστάσεων. Η διεπιστημονική ή/και διαθεματική σύνδεση του μαθήματος της Γλώσσας με την Αγωγή Υγείας διαμέσου των σχολικών εγχειριδίων μπορεί να δώσει την αφορμή για διαπραγμάτευση και συζήτηση των άρθρων αυτών που παρουσιάζουν παντελή έλλειψη, έστω και με έμμεσες αναφορές σε αυτά (Lee, Tsang, Lee, To, 2003· St. Leger, 2006· Γκούβρα κ.α., 2005). Οι δραστηριότητες που προτείνονται για κάθε άρθρο είναι οι εξής:

- **Άρθρο 32 για την παιδική εργασία:** Ένα γενικό κείμενο πληροφόρησης για την επιβολή εργασίας σε παιδιά θα ήταν μια καλή εκκίνηση για ενημέρωση και ευαισθητοποίηση πάνω στο θέμα αυτό. Ένα δεύτερο βήμα θα μπορούσε να ήταν η συζήτηση σχετικά με το ερώτημα: «Τι μπορούν να κάνουν τα παιδιά για να την εξαλείψουν;». Το ερώτημα αυτό θα μπορούσε να τεθεί στα παιδιά με τη μορφή **έρευνας-δράσης:** τα παιδιά ερευνούν την κατάσταση όσον αφορά στην παιδική εργασία στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες και αποφασίζουν να αναπτύξουν πρωτοβουλίες και να αναλάβουν δράση για να εξαλείψουν το φαινόμενο αυτό. Μία δράση θα μπορούσε να είναι η συγγραφή επίσημης επιστολής προς τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη και η απαρίθμηση ενεργειών για την καταπολέμηση της παιδικής εργασίας. Το ζητούμενο δεν είναι μόνο η όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη πληροφόρηση και ευαισθητοποίηση των παιδιών σε σχέση με την παιδική εργασία, αλλά και η κινητοποίησή τους για την υπεράσπιση του δικαιώματος έναντι της παράνομης επιβολής της. Η γενική ιδέα αυτής της έρευνας-δράσης μπορεί να δίδεται μέσα από τα σχολικά βιβλία της Γλώσσας στη Δ' Δημοτικού.

- Άρθρο 33 για τη χρήση ναρκωτικών: Έχοντας ως αφορμή μερικά κείμενα σχετικά με τις επιπτώσεις των ναρκωτικών στη σωματική και ψυχική υγεία, θα μπορούσε να ξεκινήσει ένας διάλογος με τους/τις μαθητές/ριες για το συγκεκριμένο άρθρο της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Δεδομένου ότι η αποτροπή από τη χρήση ναρκωτικών αποτελεί μείζον θέμα της Αγωγής Υγείας (Ringwalt et al., 2002; Γκούβρα κ.ά., 2005), θα μπορούσαν να υπάρχουν στα σχολικά βιβλία ενδεικτικές δραστηριότητες, όπως υποθετικά σενάρια, μελέτη περιπτώσεων, ομαδική επίλυση προβλήματος, παιχνίδια ρόλων και διλημματικές καταστάσεις, όπου ένα παιδί είναι εθισμένο στη χρήση ναρκωτικών με τη συνακόλουθη εύρεση λύσεων για το πώς μπορούν να το βοηθήσουν οι συμμαθητές του. Ακόμα, θα μπορούσε να υλοποιηθεί μία εκστρατεία έρευνας και ενημέρωσης της τοπικής κοινότητας (με τη μορφή project) από τα παιδιά για τα οφέλη στην υγεία, όταν υπάρχει αποχή από τα ναρκωτικά.
- Άρθρο 34 για τη σεξουαλική εκμετάλλευση: Το θέμα της σεξουαλικής εκμετάλλευσης μπορεί να ιδωθεί και μέσα στο πλαίσιο της Σεξουαλικής Αγωγής, για την οποία το γλωσσικό μάθημα έχει πολλά να προσφέρει διαμέσου των σχολικών βιβλίων. Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Γκούβρα, Κυρίδης και Μαυρικάκη (2005: 234), ένας από τους βασικούς στόχους της Σεξουαλικής Αγωγής είναι η καταπολέμηση της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, δηλαδή η ουσία του Άρθρου 34. Μία ουσιαστική προσθήκη που θα μπορούσε να γίνει στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού είναι κατ' αρχάς ένα κείμενο που να εξηγεί στα παιδιά με απλά λόγια και με σαφήνεια τι ακριβώς είναι η σεξουαλική εκμετάλλευση, τι περιλαμβάνει και από ποιον μπορεί να ασκείται. Η ενημέρωση των παιδιών είναι το πρώτο βήμα τόσο για την πρόληψη όσο και για την αντιμετώπιση προβλημάτων που ήδη υπάρχουν και είτε τα παιδιά δεν γνωρίζουν ότι υφίστανται, κάτι που παραβιάζει τα δικαιώματά τους είτε φοβούνται να μιλήσουν γι' αυτά.

6.5. Θεματική 5

Από τη **Θεματική 5** «Διαδικαστικές διατάξεις», η οποία περιλαμβάνει τα άρθρα 4 και 41-54, εντοπίσαμε ελάχιστες αναφορές στο σχολικό εγχειρίδιο που σχετίζονται μόνο με το άρθρο 4 με τίτλο «Εφαρμογή των δικαιωμάτων» και με το άρθρο 42 με τίτλο «Να γίνει γνωστή η Σύμβαση στο κοινό». Με βάση αυτά τα 2 άρθρα, μπορούμε να προτείνουμε μια δραστηριότητα που να βοηθήσει τους/τις μαθητές/ριες να ενημερωθούν σχετικά με τα δικαιώματά τους και την εφαρμογή αυτών.

Πιο συγκεκριμένα, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να χωρίσει τους/τις μαθητές/ριες σε 5 ομάδες και καθεμία να αναζητήσει πληροφορίες στο διαδίκτυο για μία από τις 5 θεματικές, στις οποίες εντάσσονται τα άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Αφού θα τους ενημερώσει σύντομα στην τάξη για τα άρθρα κάθε θεματικής, στη συνέχεια θα ζητήσει από κάθε ομάδα να ετοιμάσει χαρτόνια, στα οποία θα κολλήσει εικόνες ή θα ζωγραφίσει σχέδια σχετικά με τα άρθρα της Σύμβασης, που εντάσσονται στη θεματική που έχει αναλάβει. Επιπλέον, θα ζητήσει να γράψουν τους αντίστοιχους τίτλους των άρθρων κάθε θεματικής. Μετά, κάθε ομάδα θα παρουσιάσει στην τάξη την εργασία της και θα αναφέρει εκείνο το δικαίωμα που θεωρεί το πιο σημαντικό από τη θεματική, με την οποία ασχολήθηκε. Στο τέλος, όλα τα χαρτόνια θα τοιχοκολληθούν στην τάξη. Αυτή η δραστηριότητα στοχεύει στην ενδυνάμωση της ομάδας, στην ενημέρωση των παιδιών για τα δικαιώματά τους, στην προτροπή για αναζήτηση πληροφοριών μέσω του διαδικτύου και στην ενίσχυση της δημιουργικότητάς τους. Με αυτή τη δραστηριότητα οι μαθητές/ριες θα ανακαλύψουν μόνοι τους τη γνώση και παράλληλα θα διασκεδάσουν, συλλέγοντας πληροφορίες και φτιάχνοντας τα χαρτόνια τους με τρόπο δημιουργικό (Δράκου, 2011).

7. Γενικές προτάσεις

Για την ενίσχυση της παρουσίασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού και την επαρκέστερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των μαθητών και μαθητριών σχετικά με αυτά, προτείνεται ο **σχεδιασμός νέου Αναλυτικού Προγράμματος και η συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων για το μάθημα της Γλώσσας Δ' Δημοτικού**. Έτσι, θα ενισχυθούν τα ερεθίσματα σχετικά με την υιοθέτηση κριτικής στάσης και με την ανάγκη υπεράσπισης των παιδιών απέναντι στην καταπάτηση των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων τους, που εξασφαλίζονται από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, με σκοπό αυτά τα σχολικά εγχειρίδια να αποτελέσουν ένα εφαλτήριο για την κοινωνική βελτίωση και την κοινωνική αλλαγή, όσον αφορά στην εφαρμογή της Σύμβασης (Μυλωνάκου –

Κεκέ, 2009· 2003· Τσιούκα & Κιρκιγιάννη, 2006). Παράλληλα, θα μπορούσε να **αξιοποιηθεί στη σχολική τάξη το εκπαιδευτικό υλικό, που παρέχεται από οργανισμούς που ασχολούνται ενεργά με τα Δικαιώματα του Παιδιού** (Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού, UNESCO, Unicef, ActionAid, Το Χαμόγελο του Παιδιού, Συνήγορος του Πολίτη, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και συγκεκριμένα το εγχειρίδιο «ΑΒΓ – Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στο σχολείο: Πρακτικές Δραστηριότητες για σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης») με πρωτοβουλία των εκπαιδευτικών, δίνοντας έμφαση στα Δικαιώματα του Παιδιού. Προτείνεται, επίσης, η εναρμόνιση αυτού του εκπαιδευτικού υλικού με το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων, ώστε να εξυπηρετούν τους ίδιους σκοπούς σχετικά με την προώθηση της ενημέρωσης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Επιπρόσθετα, θα λειτουργούσε βοηθητικά προς την ίδια κατεύθυνση ο **εμπλουτισμός του σχολικού περιβάλλοντος** (διάδρομοι, προαύλιο, σχολική τάξη, γραφείο δασκάλων, κυλικείο) **με ενεργό συμμετοχή όλων των εμπλεκομένων** (Μυλωνάκου – Κεκέ, 2009· 2003) με διακόσμηση που παραπέμπει στην υπεράσπιση των Δικαιωμάτων του Παιδιού ως μια διαρκής υπενθύμιση υιοθέτησης αυτής της στάσης ως στάση ζωής.

Μια άλλη πρόταση θα ήταν η **επιμόρφωση των εκπαιδευτικών** αποκλειστικά ως προς τη διαχείριση περιστατικών, όπου καταπατώνται τα Δικαιώματα του Παιδιού και την αξιοποίηση των τρόπων ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των μαθητών/ριών σχετικά με τα δικαιώματά τους στο πλαίσιο της Παιδαγωγικής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Ηνωμένα Έθνη, 2013· Lenhart, 2006· Μόσχος, 2013). Ταυτόχρονα, κρίνεται αναγκαία η **προώθηση της βιωματικής διδασκαλίας και μάθησης** μέσω των σχολικών εγχειριδίων, με ιδιαίτερη έμφαση στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης, του συλλογικού πνεύματος, της αίσθησης της ομάδας και της επίλυσης συγκρούσεων, υιοθετώντας μια κοινωνικοπαιδαγωγική στάση αφύπνισης σχετικά με τα Δικαιώματα του Παιδιού και στοχεύοντας στην ενδυνάμωση της λειτουργικότητας των σχέσεων μεταξύ των παιδιών (Μυλωνάκου – Κεκέ, 2009· Τσιούκα & Κιρκιγιάννη, 2006). Πιο συγκεκριμένα, καλό είναι τα σχολικά εγχειρίδια και πολύ περισσότερο το βιβλίο του δασκάλου να περιλαμβάνουν ιδέες για συγκεκριμένες δράσεις σχετικές με την υπεράσπιση των Δικαιωμάτων του Παιδιού, τις οποίες ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να τροποποιήσει και να εφαρμόσει ανάλογα με τις ανάγκες της τάξης του (Κουρδή & Μπακέλα, 2016). Ακόμα περισσότερο, καλό είναι τα σχολικά εγχειρίδια να περιλαμβάνουν συγκεκριμένες τεχνικές που ενθαρρύνουν την κριτική σκέψη και το σεβασμό απέναντι στα δικαιώματα του άλλου και φυσικά του παιδιού (π.χ. ομαδικός προβληματισμός, μελέτη περίπτωσης, υποθετικά σενάρια, προτάσεις εκπαιδευτικών εκδρομών και επισκέψεων, συνεντεύξεις, διεξαγωγή έρευνας). Επιπλέον, χρήσιμη καθίσταται η **προώθηση της διερευνητικής μάθησης, της κριτικής σκέψης και του μοντέλου του εποικοδομισμού** μέσω των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία μπορούν να δίνουν οδηγίες υλοποίησης εκτενών εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπου ο/η μαθητής/ρια μετατρέπεται σε ενεργό ερευνητή, ειδήμονα και αυτόνομο χρήστη του Διαδικτύου, αναλαμβάνοντας δράση για την αντιμετώπιση κοινωνικών φαινομένων, όπως είναι η καταπάτηση των Δικαιωμάτων του Παιδιού (Ράπτης & Ράπτη, 2007: 332).

Ακόμη, θα ήταν καλό να ενισχυθούν τα δικαιώματα των Άρθρων 3, 12, 13, 16, 17 και 18 της Διεθνούς Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Παιδιού διαμέσου των σχολικών εγχειριδίων της Γλώσσας Δ' Δημοτικού σχετικά με την **προστασία των παιδιών ως ενεργοί διαδικτυακοί καταναλωτές**, δηλαδή πώς μπορούν να εφαρμοστούν τα Δικαιώματα του Παιδιού, όταν αυτά χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο (Hick & Halpin, 2001· ITU & UNICEF, 2014) με έμφαση στην προστασία των ιδιωτικών δεδομένων τους, τη γνώση για την επιχειρησιακή φύση του ψηφιακού περιβάλλοντος και τους κινδύνους που ελλοχεύουν (ITU & UNICEF, 2014). Ομοίως, θα μπορούσαν να **ενισχυθούν τα ερεθίσματα για τα χαρισματικά παιδιά στα σχολικά εγχειρίδια** (Λόξα, 2004), δεδομένου ότι δεν υφίσταται καμία αναφορά σχετικά με την ειδική ομάδα αυτών των παιδιών ούτε ενισχύονται οι κλίσεις και οι δυνατότητές τους με εμφανή τρόπο, που να αντιστοιχεί στην εφαρμογή της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Τέλος, σημαντική είναι η ενίσχυση της **ενεργητικής ακρόασης** των παιδιών από τους ενήλικες (Jalongo, 1995· Μακράτζη, 2016), με σκοπό την όσο το δυνατόν πληρέστερη εφαρμογή των Άρθρων 12 και 13. Η **ενδυνάμωση της ενεργητικής ακρόασης** θα συνεισφέρει στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών για τη λήψη αποφάσεων που αφορούν στα παιδιά, τα οποία αποτελούν πλέον δρώντα κοινωνικά υποκείμενα και δεν είναι παθητικοί δέκτες των αποφάσεων των ενηλίκων (Μακράτζη, 2016). Ωστόσο, η ενεργητική ακρόαση, δηλαδή η δυνατότητα του παιδιού να ακουστεί η φωνή και οι απόψεις του δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται από τον/την εκπαιδευτικό ως ευκαιριακό μέσο και ως μία απλή διδακτική τεχνική εμπλοκής του/της μαθητή/ριας στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αντίθετα, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ως αναπόσπαστο κομμάτι της διδασκαλίας και ως μία νοοτροπία που χαρακτηρίζει και προσδιορίζει πάντοτε ολόκληρη τη διαδικασία. **Η ενεργητική ακρόαση είναι μια στάση**

ζωής για τον εκδημοκρατισμό των ανθρώπινων σχέσεων -και δη της σχέσης μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή.

8. Συμπεράσματα - Συζήτηση

Από την παρούσα έρευνα έγινε φανερό ότι τα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας της Δ' Δημοτικού παρουσιάζουν σημαντικές ελλείψεις όσον αφορά στην ανάδειξη των κατοχυρωμένων δικαιωμάτων από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και στην ευαισθητοποίηση των μαθητών και μαθητριών απέναντι σε αυτά. Ειδικότερα, τα άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού που εμφανίζονται σε μεγαλύτερη συχνότητα στα υπό μελέτη σχολικά εγχειρίδια είναι τα εξής: **Άρθρο 31** (Ελεύθερος χρόνος, διασκέδαση και πολιτιστικές δραστηριότητες), **Άρθρο 29** (Στόχοι της εκπαίδευσης), **Άρθρο 28** (Εκπαίδευση), **Άρθρο 30** (Δικαιώματα θρησκευτικά, πολιτιστικά και γλωσσικά), **Άρθρο 2** (Μη-διάκριση) και **Άρθρο 27** (Βιοτικό επίπεδο). Διαπιστώνουμε ότι από τα 54 άρθρα που περιλαμβάνει συνολικά η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού μόνο 6 από αυτά εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα στα σχολικά εγχειρίδια, ενώ για 24 από αυτά δεν βρέθηκε καμία αναφορά (Άρθρα 11, 20, 21, 22, 25, 26, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 43-54), κάτι που εγείρει ερωτήματα σχετικά με την παράλειψή τους. Έτσι, δημιουργείται η ανάγκη για αναπροσαρμογή των κειμένων προς διδασκαλία, με στόχο τον εμπλουτισμό τους με αναφορές σε άρθρα που δεν εμφανίζονται καθόλου και την ενίσχυση με επιπλέον αναφορές σε άρθρα που παρουσιάζονται με μικρή συχνότητα.

Για παράδειγμα, η πλήρης απουσία του **Άρθρου 33** (Χρήση ναρκωτικών) θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μία από τις σπουδαιότερες ελλείψεις των εν λόγω σχολικών βιβλίων, καθώς είναι αναγκαία η επαρκής ενημέρωση των παιδιών από μικρή ηλικία σχετικά με τις επιπτώσεις της χρήσης ναρκωτικών στην ψυχική και σωματική τους υγεία και με τους τρόπους καταπολέμησης, αποφυγής ή ακόμα και απεξάρτησης από αυτά σε περιπτώσεις χρήσης. Ομοίως, η απουσία αναφορών σχετικά με το **Άρθρο 34** (Σεξουαλική εκμετάλλευση) αποτελεί σημαντική παράλειψη, καθώς η σεξουαλική αγωγή θα έπρεπε να συνιστά ξεχωριστό κομμάτι της επίσημης εκπαίδευσης, τη στιγμή που στην Ελλάδα αυτό το πεδίο βρίσκεται σε εμβρυϊκό στάδιο και πρέπει να αναπτυχθεί. Επιπλέον, η απουσία ενημέρωσης των μαθητών και μαθητριών διαμέσου των σχολικών βιβλίων σχετικά με το **Άρθρο 35** (Εμπόριο, διακίνηση και απαγωγή) δημιουργεί την ανάγκη για μελλοντικό σχεδιασμό νέων θεματικών ενοτήτων, οι οποίες θα εισηγούνται τρόπους καταπολέμησης αυτών των φαινομένων.

Παράλληλα, έγινε αντιληπτό ότι σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση σε θεματικές των Δικαιωμάτων του Παιδιού της Διεθνούς Σύμβασης (Lenhart, 2006: 223), εκείνες που εμφανίστηκαν σε μεγαλύτερο ποσοστό έναντι των υπολοίπων ήταν η **Θεματική 4** «Δικαιώματα προστασίας σε ιδιαίτερες καταστάσεις ζωής και προστασίας από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση» (Άρθρα 18-30, 32-40) και η **Θεματική 3** «Πολιτικά δικαιώματα» (Άρθρα 12-17, 31). Αξίζει, ωστόσο, να αναφερθεί ότι το μεγάλο ποσοστό εμφάνισης των δύο αυτών θεματικών οφείλεται στη μεγάλη συχνότητα εμφάνισης συγκεκριμένων μόνο άρθρων της καθεμίας, καθώς δεν υπάρχει ίση κατανομή στα ποσοστά εμφάνισης των άρθρων τους και πολλά από τα άρθρα της κάθε θεματικής δεν εμφανίζονται καθόλου. Σχετικά με τη θεματική 4 διαπιστώνουμε πως εκλείπουν αναφορές για άρθρα τόσο σημαντικά, όπως η προστασία του παιδιού από κάθε μορφή εκμετάλλευσης, η προστασία του παιδιού χωρίς οικογένεια και η ενημέρωση του παιδιού για τη χρήση ναρκωτικών. Για το λόγο αυτό, εισηγούμαστε ολική αναδιάρθρωση του σχολικού εγχειριδίου της Γλώσσας Δ' Δημοτικού με προσθήκες κειμένων σχετικών με την προστασία του παιδιού από την κακοποίηση και την εκμετάλλευση.

Σχετικά με τη μελέτη που έγινε στο βιβλίο του δασκάλου παρατηρήθηκε ότι υπάρχουν πολύ λίγες αναφορές -οι περισσότερες έμμεσες- σχετικά με τα άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Από τα 54 άρθρα της Διεθνούς Σύμβασης αναδεικνύονται μόνο 12 από αυτά στο βιβλίο του δασκάλου (Άρθρα 1, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 17, 23, 29, 30, 31). Επομένως, η ανάγκη για εμπλουτισμό και συμπλήρωση των οδηγιών με αναφορές σχετικές με όλα τα άρθρα της Σύμβασης κρίνεται αναγκαία. Αξίζει να επισημανθεί ότι στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού υπάρχει μια ολόκληρη ενότητα αφιερωμένη στα Δικαιώματα του Παιδιού (Ενότητα 13). Ωστόσο, θα ήταν χρήσιμο ο/η εκπαιδευτικός να κάνει αναφορές σε αυτά καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, καθώς σε κάθε ενότητα του σχολικού βιβλίου εντοπίστηκαν αρκετές αναφορές που σχετίζονται με τα Δικαιώματα του Παιδιού, οι οποίες είναι κατάλληλες προς αξιοποίηση από τον δάσκαλο. Παρόλο που δεν υπάρχουν οι ανάλογες οδηγίες στο βιβλίο του δασκάλου προς δημιουργική αξιοποίηση των συγκεκριμένων αναφορών έγκειται στη δημιουργικότητα

και ευαισθητοποίηση του κάθε δασκάλου σχετικά με την προώθηση και ανάδειξη των Δικαιωμάτων του Παιδιού, ώστε να προετοιμάσει τις πιο πρόσφορες για την τάξη του δραστηριότητες, που θα κινητοποιούν και θα ενημερώνουν τους/τις μαθητές/ριες σχετικά με τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματά τους από τη Διεθνή Σύμβαση.

Πολλές φορές, ενώ υπάρχουν αναφορές στα Δικαιώματα του Παιδιού **δεν είναι τόσο εμφανείς, ώστε να παραπέμπουν τα παιδιά στη συνειδητοποίηση και υπεράσπιση αυτών των δικαιωμάτων.** Ασφαλώς, η διαμεσολάβηση του/της εκπαιδευτικού είναι απαραίτητη για να αποκτηθεί αυτή η γνώση από τους μαθητές, αλλά θεωρούμε εξίσου απαραίτητη την πιο ρητή προβολή των Δικαιωμάτων του Παιδιού στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού. Παράλληλα, θα έπρεπε να διατρέχουν όλα τα σχολικά εγχειρίδια **διάσπαρατα ψήγματα αναφορών** που να παραπέμπουν άμεσα ή έμμεσα σε όλα τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπως αυτά ορίζονται από τη Διεθνή Σύμβαση.

Εν κατακλείδι, οι ελλείψεις που διαπιστώθηκαν από την παρούσα έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια της Γλώσσας Δ' Δημοτικού εγείρουν σοβαρούς προβληματισμούς σχετικά με την εκπαίδευση που επιθυμεί η Πολιτεία να παρέχει στα παιδιά της. Αν θέλουμε οι μελλοντικοί πολίτες, δηλαδή τα σημερινά παιδιά, να είναι ενημερωμένα, να εμπλέκονται ενεργά στην κοινωνική και πολιτική ζωή και να διεκδικούν σθεναρά τα δικαιώματά τους, τότε θα πρέπει να αναρωτηθούμε αν όντως το παρόν εκπαιδευτικό σύστημα ενισχύει την ευαισθητοποίηση των παιδιών προς αυτή την κατεύθυνση μέσω των σχολικών εγχειριδίων. Τα σχολικά βιβλία αναντίρρητα λειτουργούν ως ένας κινητήριος μοχλός ανάπτυξης και υιοθέτησης προτύπων και πεποιθήσεων, που ακολουθούν τα παιδιά και συχνά τα μεταφέρουν στην ενήλικη ζωή τους.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

Arivananthan, M. (2015). *UNICEF KE Toolbox, Brainstorming: Free – flowing creativity for problem solving*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: https://www.unicef.org/knowledge-exchange/files/Brainstorming_production.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις: 14-02-2017.

Aslan, C., & Karaman-Kepeneci, Y. (2008). Human rights education: A comparison of mother tongue textbooks in Turkey and France. *Mediterranean Journal of Educational Studies*, 13 (1), 101-124.

Bromley, P., & Russell, S. G. (2010). The Holocaust as history and human rights: A cross-national analysis of Holocaust education in social science textbooks, 1970–2008. *Prospects*, 40 (1), 153-173.

Coppock, V, Gillett-Swan, J. (2016). Introduction: Children's Rights, Educational Research and the UNCRC. In Gillett-Swan, J., & Coppock, V. (Eds.). (2016, March). *Children's Rights, Educational Research and the UNCRC: Past, present and future*, pp. 7-16. United Kingdom: Symposium Books Ltd.

Georg Eckert Institute (for International Textbook Research), <http://www.gei.de/en/home.html>. Τελευταία πρόσβαση στις: 22-07-2016.

Heinemann - Gruder, A. (2014). The development of international values via textbooks: Questions for research, *Eckert Bulletin*, 14, pp. 20-23.

Hick, S., & Halpin, E. (2001). Children's Rights and the Internet. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 575 (1), 56-70.

International Telecommunication Union (ITU), & United Nations' Children's Fund (UNICEF) (2014). *Guidelines for Industry on Child Online Protection*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις: 14-02-2017.

Jalongo, M. R. (1995). Promoting active listening in the classroom. *Childhood education*, 72 (1), 13-18.

Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2nd edition). United States of America: Sage Publications.

Lee, A., Tsang, C., Lee, S. H., & To, C. Y. (2003). A comprehensive "Healthy Schools Programme" to promote school health: the Hong Kong experience in joining the efforts of health and education sectors. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57(3), 174-177.

Marsh, H. W. (1990). A multi-dimensional, hierarchical self-concept: Theoretical and empirical justification. *Educational Psychology Review*, 2, 77-172.

McDiarmid, G., & Pratt, D. (1971). *Teaching Prejudice: A Content Analysis of Social Studies Textbooks Authorized for Use in Ontario: A report to the Ontario Human Rights Commission*. Ontario Institute for Studies in Education. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <https://eric.ed.gov/?id=ED053014>. Τελευταία πρόσβαση στις: 12-02-2017.

Meyer, J. W., Bromley, P., & Ramirez, F. O. (2010). Human rights in social science textbooks: Cross-national analyses, 1970–2008. *Sociology of Education*, 83(2), 111-134.

Moon, R. J., Koo J. W. (2011), Global Citizenship and Human Rights: A Longitudinal Analysis of Social Studies and Ethics Textbooks in the Republic of Korea, *Comparative Education Review*, 55 (4), 574-599. DOI: 10.1086/660796.

Neuendorf, K. A. (2016). *The content analysis guidebook* (2nd edition). United States of America: Sage Publications.

Nicholls, J. (2003). Methods in school textbook research. *International Journal of Historical Learning, Teaching and Research*, 3(2), 11-26.

Phillips, L. G. (2016). Educating children and young people on the UNCRC: actions, avoidance and awakenings. In Gillett-Swan, J., & Coppock, V. (Eds.). (2016, March). *Children's Rights, Educational Research and the UNCRC: Past, present and future*, pp. 39-60. United Kingdom: Symposium Books Ltd.

Ringwalt, C. L., Ennett, S., Vincus, A., Thorne, J., Rohrbach, L. A., & Simons-Rudolph, A. (2002). The prevalence of effective substance use prevention curricula in US middle schools. *Prevention Science*, 3(4), 257-265.

St. Leger, L. (2006). *Health promotion and health education in schools: Trends, effectiveness and possibilities* (No. PP 06/02).

Zentner, M., & Renaud, O. (2007). Origins of adolescents' ideal self: An intergenerational perspective. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92 (3), 557 – 574.

Ελληνόγλωσση

Αντωνίου, Φ., Μπαλαμπάνη, Κ., Μπουραντάς, Ό. (2001). Έρευνα των εγχειριδίων «Νεοελληνική Γλώσσα» του Γυμνασίου, υπό το πρίσμα της παγκόσμιας προοπτικής της εκπαίδευσης. Στα Πρακτικά του 1^{ου} Διεθνούς Παιδαγωγικού Συνεδρίου «Ελληνική Παιδεία και Παγκοσμιοποίηση», 7-9 Νοεμβρίου 2001, Ναύπλιο. Ανακτήθηκε από: http://www.pee.gr/wp-content/uploads/praktika_synedriou_files/pr_syn/s_nay/c/2/antonioy_mpalampani_mpourantas.htm.

Τελευταία πρόσβαση στις: 18-07-2016.

Γκούβρα, Μ., Κυρίδης, Α., Μαυρικάκη, Ε. (2005). *Αγωγή Υγείας και Σχολείο: Παιδαγωγική και Βιολογική Προσέγγιση*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος.

Δασκαλάκης, Δ. (2009). *Εισαγωγή στη Σύγχρονη Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Δράκου, Χ. (2011). Το προφίλ του σύγχρονου εκπαιδευτικού και ο ρόλος του στη διδακτική αξιοποίηση των τεχνών. Στα Πρακτικά του 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου «Τέχνες και Εκπαίδευση: Δημιουργικοί Τρόποι Εκμάθησης των Γλωσσών», Τόμος Β': *Μεθοδολογία και Εφαρμογή στην Εκπαιδευτική Πράξη* (επιμ. Μ. Αργυρίου, Π. Καμπύλης), σελ. 169-174, 6-8 Μαΐου 2011, Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αθήνα.

Εγγλέζου, Φ. (2013). Αγώνες αντιλογίας (debate) και επιχειρηματολογία στη διδακτική προσέγγιση του γνωστικού αντικείμενου της γλώσσας. Στα Πρακτικά του 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Σχολικών Συμβούλων «Φωτίζοντας τη Διδασκαλία: Σύγχρονες Διδακτικές Προσεγγίσεις», Κόρινθος, 23 - 24 Νοεμβρίου 2013.

Ηνωμένα Έθνη (2013). *ΑΒΓ – Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στο Σχολείο: Πρακτικές Δραστηριότητες για σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης* (μτφρ. Φ. Αναστασίου). Εκδόσεις: Πράσινο Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε από: http://greeninstitute.gr/files/ABC_PI_Ta_diakaiomata_paidion_sxoleio.pdf Τελευταία πρόσβαση στις: 04-08-2016.

Καρανικόλα, Ζ., & Πίτσου, Χ. (2015). Αποτύπωση των δράσεων του Υπουργείου Παιδείας αναφορικά με την προστασία της πολιτισμικής ετερότητας στον χώρο της Α΄θμιας και Β΄θμιας Εκπαίδευσης. Μία ποιοτική μελέτη θεματικής ανάλυσης των ετήσιων εκθέσεων του Υπουργείου Παιδείας προς την Εθνική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 4, σσ. 128-151. Ανακτήθηκε από:

<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hjre/article/viewFile/8858/9079.pdf>. Τελευταία πρόσβαση στις: 29-07-2016.

Κοντονάσιου, Π. (2011). *Έρευνα των εν χρήσει σχολικών βιβλίων του γλωσσικού μαθήματος του Δημοτικού σχολείου υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της ειρήνης* [διπλωματική εργασία]. Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/127573/files/GRI-2011-7446.pdf>. Τελευταία πρόσβαση στις: 29-07-2016.

Lenhart, V. (2006). *Παιδαγωγική των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* (επίμ. Πανταζής Β., μτφρ. Ε. Γεμενετζή). Αθήνα: Τυπωθήτω – Δαρδάνος.

Λόξα, Γ. (2004). *Η Εκπαίδευση των Μαθητών με Ιδιαίτερες Νοητικές Ικανότητες και Ταλέντα: Οδηγός για τους εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Τμήμα Ειδικής Αγωγής. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: http://www.pi-schools.gr/special_education/harismatika/harismatika-part-00.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις: 14-02-2017.

Μακράτζη, Α. (2016). Ενεργητική ακρόαση και μάθηση για μια ανθρωποκεντρική Παιδαγωγική. *Ανθρωποκεντρικό*, 1 (1), 34-49. Ανακτήθηκε από: <http://anthropocentric.gr/anthropocentrico/index.php/anthropocentric/issue/view>. Τελευταία πρόσβαση στις: 02-03-2017.

Ματσαγγούρας, Η. (2004). *Κριτική Ανάλυση των Διδακτικών Εγχειριδίων: Κριτική Ανάλυση Γνωσιακής, Διδακτικής και Μαθησιακής Λειτουργίας* [αδιαμόρφωτο σχέδιασμα]. Ανακτήθηκε από: <http://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PRIMEDU100.pdf>. Τελευταία πρόσβαση στις: 21-07-2016.

Μόσχος, Γ. (2013). Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού στη νηπιακή ηλικία. Ο ρόλος του Συνηγόρου του Παιδιού. Στο Μέλλου, Ε. (επίμ.), *Βοήθημα Εκπαιδευτικού μικρών παιδιών: Θεωρία και Πράξη*, Α' τόμος. Ανακτήθηκε από: <http://www.0-18.gr/downloads/Arthro%20Moschou-Prostasia-dikaiomaton-nipiaki-ilikia.pdf>. Τελευταία πρόσβαση στις: 05-08-2016.

Μπονίδης, Κ. (2009). Κριτικές, μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην έρευνα του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων: Θεωρητικές παραδοχές και «παραδείγματα» ανάλυσης. *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, 13, 86-122.

Μπονίδης, Κ. (1998). *Έρευνα των προδιαγραφών της διδασκαλίας στην Ελληνική Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση: Η ανάλυση των εν χρήσει σχολικών εγχειριδίων του γλωσσικού μαθήματος υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της Ειρήνης* (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ.

Μυλωνάκου – Κεκέ (2009). *Κοινωνική Παιδαγωγική: Επιστημολογικές διαστάσεις και μεθοδολογικοί προβληματισμοί*. Αθήνα: Διάδραση.

Μυλωνάκου – Κεκέ (2003). *Ζητήματα Κοινωνικής Παιδαγωγικής*. Αθήνα: Ατραπός.

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (1992), *Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, Νόμος 2101/1992*. Ανακτήθηκε από: Δίκτυο για τα Δικαιώματα του Παιδιού, http://www.ddp.org.gr/wp-content/uploads/2011/07/diethnis_symvasi_gia_dikaiomata_paidiou.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις: 19-07-2016.

Παγκουρέλια, Δ., & Παπαδοπούλου, Μ. (2009). Κριτική Ανάλυση Λόγου – Ποιοτική Ανάλυση Περιεχομένου: Μία πρόταση συνδυαστικής αξιοποίησης για την ανίχνευση της ιδεολογίας των σχολικών εγχειριδίων. *Επιστήμες της Αγωγής*, 4, 1-17.

Ράπτης, Α., & Ράπτη Α. (2007). *Μάθηση και Διδασκαλία στην Εποχή της Πληροφορίας: Παιδαγωγικές Δραστηριότητες*, Τόμος Β'. Αθήνα: εκδ. ιδίου.

Σακαλάκη, Μ. (2001). Η ανάλυση περιεχομένου. Στο Παπαστάμου Σ. (επίμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία: Επιστημονικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, Α', σσ. 477-93.

Τσέκου, Α. (2016). Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στα σχολικά βιβλία των Θρησκευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της περιόδου 1974-2006 υπό το πρίσμα της Παιδαγωγικής της ειρήνης. *Έρευνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών – Επιστημονικών Θεμάτων*, 8, 205-218. Ανακτήθηκε από: http://erkyna.gr/e_docs/periodiko/dimosieyseis/theologia/t08-14.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις: 21-07-2016.

Τσιούκα, Π., & Κιρκιγιάννη, Φ. (2006). Παιδαγωγική της Ειρήνης και Σχολικό Εγχειρίδιο. *Τα Εκπαιδευτικά*, σσ. 136-150. Ανακτήθηκε από: http://www.taekpaideutika.gr/bibliothiki/2006_79-80_Tsiouka-Kirkigianni.pdf. Τελευταία πρόσβαση στις: 22-07-2016.

Χατζηαρήστου, Χ. Γ. (2011). *Κοινωνική & Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο: Πρόγραμμα για την Προαγωγή της Ψυχικής Υγείας και της Μάθησης στη Σχολική Κοινότητα: Εκπαιδευτικό υλικό ΙΙ, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (Τάξεις Γ', Δ', Ε', Στ' Δημοτικού)*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος.